

SMERNICE ZA PROFESIONALCE U ZAŠTITI DECE OD DIGITALNOG NASILJA U REPUBLICI SRBIJI

Save the Children
100 YEARS

Projekat „Prevenција i borba protiv seksualnog zlostavljanja i eksploatacije dece na internetu u Srbiji i BiH”
Smernice za zaštu dece od digitalnog nasilja u Republici Srbiji

SMERNICE ZA PROFESIONALCE U ZAŠTITI DECE OD DIGITALNOG NASILJA U REPUBLICI SRBIJI

Jasmina Ivanović

Beograd, jun 2019

IMPRESSUM

Save the Children veruje da svako dete zasluŹuje budućnost. U zemljama severozapadnog Balkana radimo svaki dan kako bismo osigurali da deca imaju zdravo detinjstvo, priliku da uče i budu zaštićena od nasilja. Dajemo sve od sebe za decu – svaki dan i u vreme kriza – menjajući njihove živote i budućnost koja je pred nama.

© **Save the Children 2019**

IZDAVAČ:

Save the Children in North West Balkans

AUTORKA:

Jasmina Ivanović

VOĐA PROJEKTA:

Vasilije Ljubinković

GRAFIČKI DIZAJN:

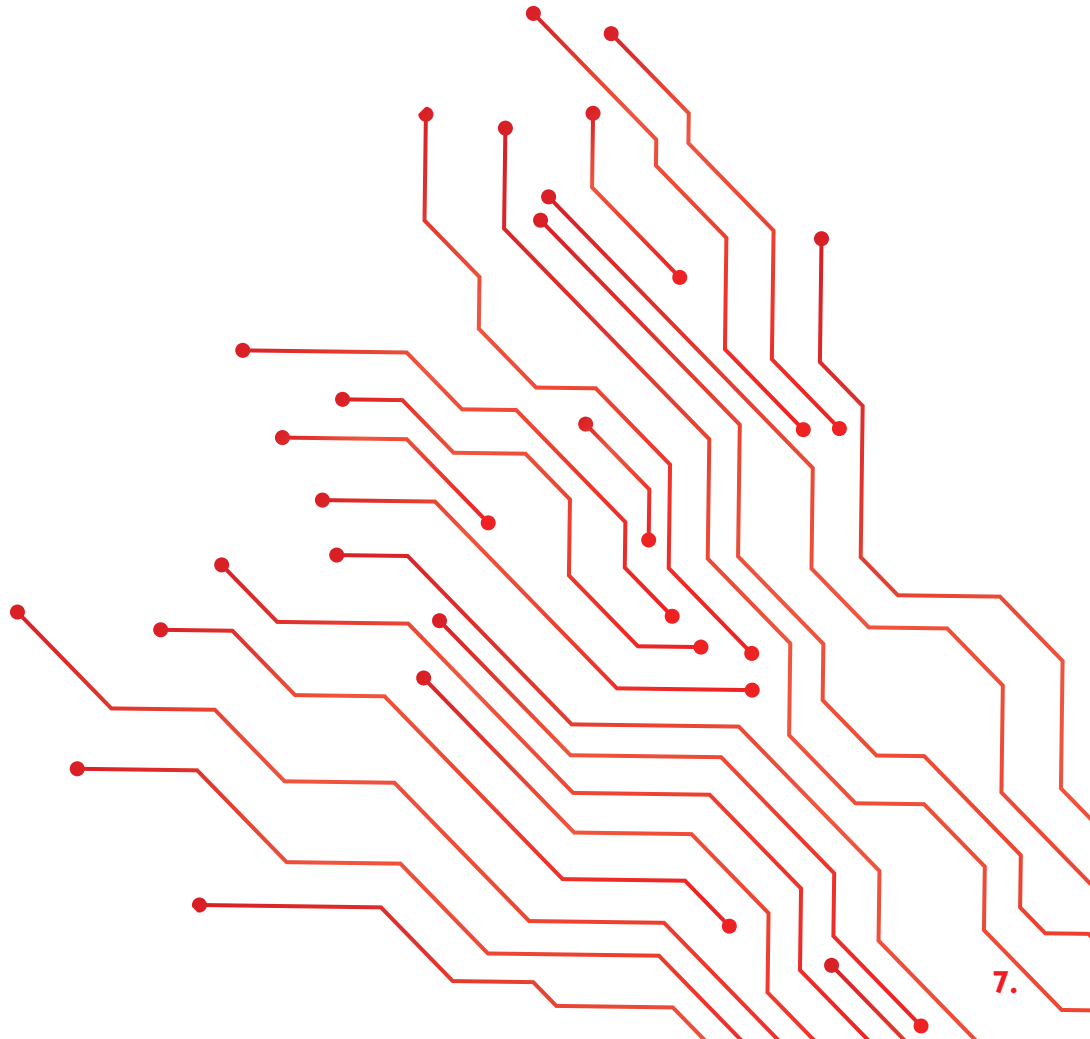
BANS | Creative Advertising Lab

***Ova publikacija je urađena u okviru projekta
„Prevenција i borba protiv seksualnog zlostavljanja i eksploatacije
dece na internetu u Srbiji i BiH”.***

**[Zajedno možemo učiniti više. Recite nam šta mislite
o našem radu! RECI-NAM@savethechildren.org]**

SADRŽAJ:

UVOD	8
Cilj dokumenta i metodologija	10
OSNOVNI KONCEPTI U ZAŠTITI DECE OD DIGITALNOG NASILJA	12
Pristupi centrirani na dete	12
Najbolji interes deteta	12
Stvarno i potencijalno nanošenje štete detetu	13
Koordinisani pristupi – dobrobit dece je odgovornost svih	13
POJMOVNO ODREĐENJE	14
OKVIR ZA POSTUPANJE U OBLASTI ZAŠTITE DECE OD DIGITALNOG NASILJA	16
AKTERI UKLJUČENI U ZAŠTITU DECE ŽRTAVA DIGITALNOG NASILJA	24
Postupanje sistema socijalne zaštite u zaštiti dece od nasilja	28
Postupanje obrazovno-vaspitnog sistema u zaštiti dece od nasilja	31
Postupanje zdravstvenog sistema u zaštiti dece od nasilja	35
Postupanje policije u zaštiti dece od nasilja	36
Uloga pravosudnih organa u zaštiti dece od nasilja	39
NACIONALNI KONTAKT CENTAR ZA BEZBEDNOST DECE NA INTERNETU	42
Postupanje u slučaju prijave Nacionalnom kontakt centru za bezbednost dece na internetu	44
<i>Prijem prijava u vezi ugroženosti prava i interesa dece</i>	<i>44</i>
<i>Prijem prijava štetnog, neprimerenog i nelegalnog sadržaja</i>	<i>44</i>
ZAKLJUČAK	46

UVOD

Ništa nije važnije od dobrobiti dece! Deca kojima su potrebni pomoć i zaštita zaslužuju visokokvalitetu i efikasnu podršku čim se za tim utvrdi potreba. Naravno, saglasni smo da sistem mora da odgovara potrebama i interesima dece i porodice. U takvom sistemu, profesionalcima treba da bude jasno šta se od njih traži pojedinačno i kako treba da rade zajedno, u partnerstvu sa drugima.

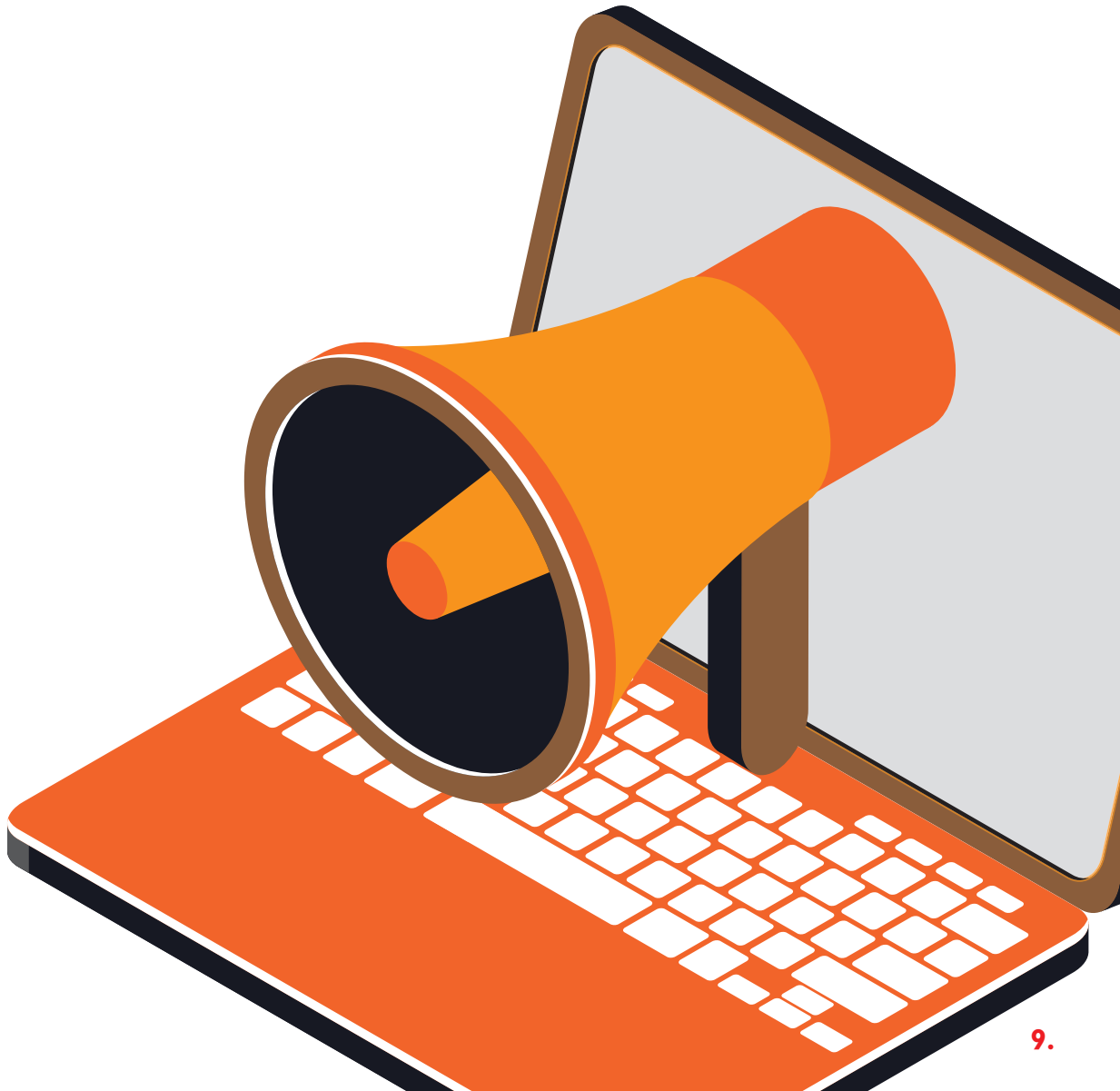
Iako roditelji i negovatelji pružaju primarnu brigu svojoj deci, ustanove i institucije, u partnerstvu sa svim relevantnim organizacijama i službama, imaju posebne dužnosti da čuvaju i promovišu dobrobit sve dece u zajednici.

Nasilje nad decom počinjeno putem informaciono-komunikacionih tehnologija je fenomen koji je sve uočljiviji u savremenom društvu, čime se intenzivira potreba za stvaranjem adekvatnijih i efikasnijih sistema prevencije, zaštite i podrške deci. I naše društvo čini napore da odgovori na ove narastajuće zahteve.

Međunarodnim konvencijama, rezolucijama i direktivama donetim na nivou Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i Evropske unije, države se pozivaju i pravno obavezuju na uspostavljanje sveobuhvatnog zakonodavnog okvira sa ciljem prevencije zloupotrebe i nasilja nad decom u digitalnom okruženju, pravovremenog otkrivanja takvih ponašanja, krivičnog gonjenja izvršilaca, kao i

na preduzimanje svih potrebnih radnji na pružanju pomoći i podrške deci žrtvama, podizanju svesti građana o neprihvatljivosti bilo kakvog oblika zlostavljanja i iskorišćavanja deteta, uključujući ono izvršeno putem informaciono-komunikacionih tehnologija. To obuhvata obavezu države da preduzme sve neophodne zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere, eksteritorijalnost ili prekogranično procesuiranje i osuđivanje počinitelaca, kao i adekvatnu i konkretnu definiciju kriminalnih aktivnosti putem informaciono-komunikacionih tehnologija koje povređuju decu (seksualno zlostavljanje dece, vrbovanje, nagovaranje i podsticanje dece na štetne aktivnosti i dr.), najbolji interes dece, transparentne informacije o rizicima korišćenja takvih tehnologija i sredstvima zaštite protiv iskorišćavanja.

Priručnik sa smernicama za profesionalce koji se bave zaštitom dece na internetu na temu podrške žrtvama, mehanizmima upućivanja i procedurama za prijavljivanje u Republici Srbiji sadrži uputstva za postupanje u slučajevima prijavljivanja nasilja putem informaciono-komunikacionih tehnologija ili u realnom okruženju, a kao posledica aktivnosti na internetu. Dokument takođe sadrži mapiranje aktera koji su uključeni u proces, počev od prijave, upućivanja na relevantnu insituciju, te postupanje po prijavi i prosljeđivanja informacije po okončanju istrage, odnosno intervencije. U priručniku su ukratko predstavljeni mehanizmi komunikacije u situacijama kada slučajevi prevazilaze nacionalne okvire.

CILJ DOKUMENTA I METODOLOGIJA

Jedan od ciljeva ovog dokumenta je da pruži doprinos ostvarenju Agende za održivi razvoj UN do 2030. godine u Republici Srbiji, kao aktivnost koja vodi ispunjenju ciljeva i podciljeva održivog razvoja vezanih za dobrobit dece.

Krajnji cilj ovog priručnika usmeren je na stvaranje uslova za uspostavljanje kako internih, tako i eksternih mehanizama za prijavljivanje slučajeva nasilja nad decom, sa rokovima i odgovornošću nadležnih organa za pojedine faze intervencija.

U skladu s metodologijom relevantnom za društvena istraživanja i istraživanje politika, za potrebe izrade priručnika sa smernicama, primenjeni su kvalitativni i metod teorijske analize sadržaja. Metod teorijske analize upotrebljen je u proučavanju sekundarne građe analizom dostupne stručne i naučne literature koja se bavi zaštitom dece od svih oblika nasilja, uključujući i izloženost digitalnom nasilju.

Svi pojmovi u ovom dokumentu upotrebljeni u gramatičkom muškom rodu podrazumevaju muški i ženski prirodni rod.

OSNOVNI KONCEPTI U ZAŠTITI DECE OD DIGITALNOG NASILJA

PRISTUPI CENTRIRANI NA DETE

Sistem treba da bude usredsređen na dete: svi koji su uključeni u zaštitu dece u digitalnom okruženju treba da sprovode aktivnosti usmerene na dete i prepoznaju decu kao osobe sa pravima, uključujući njihovo pravo na učešće u odlukama koje ih se tiču, u skladu sa uzrastom i zrelošću¹. To podrazumeva pomeranje od „rada za dete“ ka „radu sa detetom“.²

NAJBOLJI INTERES DETETA

Najbolji interes deteta predstavlja jedan od osnovnih principa u ostvarivanju, poštovanju i zaštiti

prava deteta. Obaveza države, svih relevantnih institucija i suda jeste da u svim postupcima koji se tiču deteta vode računa o njegovim najboljim interesima. Ujedno, najbolji interes deteta predstavlja pravni standard koji se ceni prema okolnostima svakog pojedinačnog slučaja. To znači da se prilikom donošenja odluke moraju sagledati okolnosti svakog pojedinačnog slučaja i odluka doneti u najboljem interesu deteta o čijim se pravima odlučuje. Najbolji interes deteta treba da bude od prevashodnog značaja u svim aktivnostima koje se tiču dece, to jest podrazumeva da interes deteta ima prednost nad interesom roditelja, odnosno staratelja, ustanove, institucije ili zajednice, u situacijama kada se ovi interesi razlikuju od interesa deteta. Obaveza postupanja u skladu sa najboljim interesom deteta sadržana je u članu 3. stav 1. Konvencije o pravima deteta gde je propisana obaveza svih javnih ili privatnih institucija socijalnog staranja, sudova, administrativnih organa ili zakonodavnih tela da u svim aktivnostima koje se tiču deteta vode računa o njegovim najboljim interesima.³

Država je dužna da obezbedi zaštitu najboljeg interesa deteta žrtve u svim fazama krivičnog postupka uz prevashodno priznavanje principa pravičnosti i nepristrasnosti⁴.

¹ Eileen Munro, (2011). The Munro Review of Child Protection: Final Report - A child-centred system. Presented to Parliament by the Secretary of State for Education by Command of Her Majesty. Dostupno na: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/175391/Munro-Review.pdf

² Rasmusson, B., Hyvönen, U., Nygren, L., & Khoo, E. (2010). Child-centered social work practice—three unique meanings in the context of looking after children and the assessment framework in Australia, Canada and Sweden. *Children and Youth Services Review*, 32, 452–459. doi:10.1016/j.childyouth.2009.10.025.

³ Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (“Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori”, br. 15/90 i “Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori”, br. 4/96 i 2/97)

⁴ Čl. 8. i 9. Zakona o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji.

U svim aktivnostima koje se tiču dece u digitalnom okruženju, najbolji interesi deteta biće glavna briga. Prilikom procene najboljih interesa deteta, države treba da učine sve kako bi uravnotežile i, kad god je to moguće, pomirile pravo deteta na zaštitu s drugim pravima, posebno pravom na slobodu izražavanja i informisanja, kao i pravom na učešće⁵.

STVARNO I POTENCIJALNO NANOŠENJE ŠTETE DETETU

Do stvarne štete dolazi kada dete pretrpi fizičko, kognitivno, emocionalno i/ili razvojno oštećenje, čak i kada se dokazi o takvom oštećenju ne mogu otkriti u vreme događaja nasilja⁶. Potencijalna šteta odnosi se na opasnost od štete po dete do koga bi moglo doći usled odsustva nadzora ili odgovarajuće zaštite deteta u okruženju koje je za njega opasno ili razvojno neprikladno. Kod potencijalne štete ne mora doći do neposrednog oštećenja, ali što se češće neki rizik ponavlja, posebno ukoliko događaji postaju sve ozbiljniji, verovatnije je da će dete pretrpeti trajnu emocionalnu i/ili fizičku povredu.^{7,8}

KOORDINISANI PRISTUPI – DOBROBIT DECE JE ODGOVORNOST SVIH

Svako ko radi sa decom odgovoran je za njihovu dobrobit. Nijedan pojedinac ne može imati potpunu sliku detetovih potreba i okolnosti i, ukoliko smo saglasni da deca i porodice treba da dobiju pravu pomoć u pravo vreme, svako ko dođe u kontakt sa njima ima ulogu u prepoznavanju problema, deljenju informacija i preduzimanju hitnih akcija. Da bi organizacije, institucije i profesionalci efikasno saradivali, od ključnog je značaja da svi koji rade sa decom i porodicama, uključujući one koji rade sa roditeljima, odnosno starateljima dece, razumeju svoju ulogu i ulogu drugih stručnjaka. Kako je nasilje nad decom višedimenzionalna pojava čije su posledice višestruke i često ireverzibilne, u procesu zaštite treba da budu zastupljeni svi relevantni aspekti i sve potrebne stručne discipline. Ovo se osigurava kroz multidisciplinarni pristup u okviru određene službe i kroz međusektorsku saradnju različitih sistema u zajednici⁹.

⁵ Preporuka CM/Rec(2018)7 Komiteta ministara državama članicama o Smernicama za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava deteta u digitalnom okruženju. Savet Evrope. 04/07/2018. Dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808b79f7

⁶ Nasilje ne mora uvek ostavljati vidljive znake, pa oslanjanje na fizički dokaz ne sme predstavljati jedini način otkrivanja slučajeva, jer to bi značilo da bi neka deca ostala nezaštićena.

⁷ Emocionalno dejstvo neke situacije treba razmatrati odvojeno od fizičkog ishoda; izlaganje riziku jednom ili ponavljano može imati značajne posledice po emocionalno blagostanje ili razvoj deteta

⁸ Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja. Primena Opšteg protokola. (2011). Centar za prava deteta.

⁹ Izvedeno iz: A Coordinated Response to Child Abuse and Neglect: The Foundation for Practice. (2003). Dostupno na: <https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/foundation.pdf>

POJMOVNO ODREĐENJE

Digitalno okruženje: Podrazumeva informacione i komunikacione tehnologije (IKT), uključujući internet, mobilne i povezane tehnologije i uređaje, kao i digitalne mreže, baze podataka, sadržaje i usluge¹⁰.

Digitalno nasilje: Pregledom strateškog i zakonodavnog okvira u Republici Srbiji uočava se pojmovna neusklađenost, koja će u narednom periodu biti otklanjana samom činjenicom da se pojavi nasilja nad decom putem informaciono-komunikacionih tehnologija pridaje sve veća zaslužena pažnja kako u društvu, tako i prilikom donošenja politika i zakonodavnog okvira. Za potrebe ovog dokumenta, za nasilje prema deci počinjeno putem

informaciono-komunikacionih tehnologija koristi se termin: digitalno nasilje, kako je definisano u zakonima i strateškim dokumentima novijeg datuma.¹¹

Dete: Ustav Republike Srbije propisuje da je 18. godina života starosna granica koja određuje razliku između maloletnog i punoletnog lica¹². Ustav dete ne definiše eksplicitno, a ovakvo određenje u skladu je sa Konvencijom o pravima deteta, prema kojoj je dete je ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ako se, na osnovu zakona koji se odnosi na dete, punoletstvo ne stiče ranije. Porodični zakon definiše da se punoletstvo stiče sa navršenih 18 godina života. Prema krivičnom i prekršajnom zakonodavstvu maloletnim licem smatra se lice koje nije navršilo 18 godina života¹³.

¹⁰ Definicija preuzeta iz Preporuke CM/Rec(2018)7 Komiteta ministara državama članicama o Smernicama za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava deteta u digitalnom okruženju. Savet Evrope. 04/07/2018. Dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808b79f7

¹¹ U Opštem komentaru br. 13 Komiteta za prava deteta - Pravo deteta na slobodu od svih oblika nasilja, ističe se da su potrebne jasne operative pravne definicije različitih oblika nasilja navedenih u članu 19. Konvencije o pravima deteta, kako bi se zabranili svi oblici nasilja u svim okruženjima. Dostupno na: <http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2018/06/op-1-13.pdf>. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja u čl. 111. definiše da: pod digitalnim nasiljem i zlostavljanjem, u smislu tog zakona, smatra se zloupotreba informaciono komunikacionih tehnologija koja može da ima za posledicu povredu druge ličnosti i ugrožavanje dostojanstva i ostvaruje se slanjem poruka elektronskom poštom, sms-om, mms-om, putem veb-sajta (web site), četovanjem, uključivanjem u forume, socijalne mreže i drugim oblicima digitalne komunikacije.

¹² Član 37. stav 2. Ustava Republike Srbije.

¹³ U zakonodavstvu Srbije nema opštevažeće definicije deteta, ona se može posredno izvesti iz Ustava i Porodičnog zakona, kojima je predviđeno da se punoletstvo stiče sa navršenih 18 godina. Nacrtni zakon o pravima deteta i zaštitniku prava deteta u članu 4. definiše da je „dete svako ljudsko biće od rođenja do navršenih 18 godina te da osoba mlađa od 18 godina zadržava status deteta i ostvaruje prava po ovom zakonu bez obzira na sticanje posebnih prava i obaveza na osnovu drugih zakona i odluka nadležnih organa, uvek kada je to u njegovom/njenom najboljem interesu“. U članu 38. Nacrta propisuje se zaštita deteta od nasilja u štampanom materijalu i upotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija. Tekst Nacrta dostupan na: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/070619/070619-vest15.html>

Evoluirajuće sposobnosti deteta: Kapaciteti deteta postepeno se razvijaju od rođenja do 18. godine života. Štaviše, deca individualno postižu različite nivoe zrelosti u različitim uzrastima. Države i drugi relevantni akteri treba da prepoznaju evoluirajuće sposobnosti dece, uključujući decu sa smetnjama u razvoju ili u osetljivim situacijama, kao i da osiguraju da se usvoje politike i prakse kojima bi se odgovorilo na njihove potrebe u odnosu na digitalno okruženje. To takođe znači, npr. da se politike koje se usvajaju da bi se ostvarivala prava adolescenata mogu značajno razlikovati od onih usvojenih za mlađu decu¹⁴.

¹⁴ Definicija preuzeta iz Preporuke CM/Rec(2018)7 Komiteta ministara državama članicama o Smernicama za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava deteta u digitalnom okruženju. Savet Evrope. 04/07/2018. Dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808b79f7

OKVIR ZA POSTUPANJE U OBLASTI ZAŠTITE DECE OD DIGITALNOG NASILJA

Prema Konvenciji o pravima deteta (čl. 19., 34. i 39.), svi oblici nasilja, zlostavljanja, zloupotrebe ili zanemarivanja dece, kojima se ugrožavaju ili narušavaju fizički i lični integritet deteta, predstavljaju povredu jednog od osnovnih prava deteta, prava na život, opstanak i razvoj. Svako dete ima pravo na zaštitu od svih navedenih oblika zlostavljanja i zanemarivanja, kao i pravo na rehabilitaciju u slučajevima kada se nasilje dogodi.

Da bi se ova prava ostvarila, neophodno je da u društvu postoji sistem koji će omogućavati prepoznavanje dece koja su izložena zlostavljanju i koji će obezbediti brzu i efikasnu intervenciju u slučajevima kada postoji sumnja da je dete pretrpelo zlostavljanje ili je izloženo riziku da ga doživi¹⁵. Iako je u Republici Srbiji već nekoliko decenija uspostavljen odgovarajući zakonodavni okvir za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, u praksi, politike

vezane za zaštitu dece od digitalnog nasilja su ili integrisane u šire politike koje se bave zaštitom dece ili dečijim pravima uopšte, ili politikama koje se bave obrazovanjem i promovišu digitalnu pismenost i kompetentnost, a tek u skorije vreme i zaštitom dece od nasilja u digitalnom okruženju.

Pozitivno i bezbedno korišćenje interneta i zaštita od štete nastale upotrebom interneta kod dece mora biti sagledavana u odnosu na savremene zahteve zaštite dece, uključujući i od različitih oblika nasilja, kao što je, recimo, seksualna zloupotreba na internetu.

Nasilje prema deci u Srbiji ima brojne oblike i javlja se u različitim kontekstima — u porodičnom okruženju, školi, institucijama socijalne zaštite, u digitalnom okruženju i u zajednici. Prevencija i zaštita dece od nasilja su već više od decenije označene kao jedan od prioriteta nacionalnih politika¹⁶.

Mada je zakonima i podzakonskim aktima koji se primenjuju u različitim sistemima koji se bave zaštitom dece svako nasilje zabranjeno, a zaposleni su uvek u obavezi da reaguju, pitanja koja se često postavljaju kada je reč o digitalnom nasilju su: Da li i kako treba da se reaguje? Ako treba, kada to treba da se čini i na koji način? Da li postoje izuzeci na koje se propisi ne primenjuju? Da li je digitalno nasilje jedan od izuzetaka? Odgovor na ovo pitanje nalazi se u nacionalnom pravnom okviru zaštite dece od svih oblika nasilja u Republici Srbiji, kojim je definisano da su deca zaštićena od **svih oblika nasilja**, bez izuzetka.

¹⁵ Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja: primena Opšteg protokola. (2011). Centar za prava deteta.

¹⁶ Nasilje prema deci u Srbiji. Determinante, faktori i intervencije. (2017). UNICEF, Srbija.

Prema **Ustavu Republike Srbije**¹⁷, deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti i zaštićena su od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja (član 64. st. 1. i 3.). Ustavom je propisana posebna zaštita deteta. (član 66.)

Porodični zakon¹⁸ ustanovljava obavezu države da preduzme sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja i od svake vrste eksploatacije i predviđa dužnost državnih organa, ustanova i svih građana da prijave centru za socijalni rad, kao organu starateljstva, svaki slučaj zlostavljanja i zanemarivanja deteta (čl. 263. st. 3.). Država ima obavezu da poštuje, štiti i unapređuje prava deteta.

Zakon o socijalnoj zaštiti¹⁹ određuje ciljeve socijalne zaštite koji se ostvaruju obezbeđenjem materijalne podrške i pružanjem usluga socijalne zaštite. Jedan od ciljeva je i preduprediti zlostavljanje, zanemarivanje ili eksploataciju, odnosno otkloniti njihove posledice (čl. 3. st. 1. tač. 5). Ovim zakonom se po prvi put, kao korisnici usluga socijalne zaštite, uvode deca žrtve zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja i eksploatacije (čl. 41.).

Krivični zakonik²⁰ normativnopravno sagledava dete u kontekstu krivične odgovornosti, zaštite od krivičnih dela i sl. Ovim zakonikom posebno se sankcionišu krivična dela koja u svom biću imaju elemente nasilja, zanemarivanja, zloupotrebe, zlostavljanja i eksploatacije maloletnih lica, a kao poseban oblik kvalifikovanog krivičnog dela propisuje se delo učinjeno prema maloletnom licu mlađem od 14 godina.

Zakonik o krivičnom postupku²¹ nalaže obavezu državnim i drugim organima, pravnim i fizičkim licima da prijavljuju krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obavesteni ili za njih saznaju na drugi način. Krivičnim zakonikom je predviđeno u kojem slučaju neprijavlivanje krivičnog dela predstavlja krivično delo. (čl. 280). Krivična prijava se podnosi nadležnom javnom tužiocu, pismeno, usmeno ili drugim sredstvom.

Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima²² (poznat kao „Marijin zakon“) propisuje posebne mere koje se sprovode prema učiniocima krivičnih dela protiv polne slobode izvršenih prema maloletnim licima određenih istim zakonom i uređuje vođenje posebne evidencije

¹⁷ “Službeni glasnik RS”, br. 98/06

¹⁸ “Službeni glasnik RS”, br. 18/05, 72/11 - dr. zakon i 6/15

¹⁹ “Službeni glasnik RS”, br. 24/11

²⁰ “Službeni glasnik RS”, br. 85/05, 88/05 - ispravka, 107/05 - ispravka, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19

²¹ “Službeni glasnik RS”, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 i 35/19

²² “Službeni glasnik RS”, br. 32/13

²³ “Službeni glasnik RS”, broj 85/05

lica osuđenih za ta krivična dela. U čl. 3. st. 1. definirano je da se ovaj zakon primenjuje na učinioce koji su prema maloletnim licima izvršili krivična dela koja su taksativno navedena u 10 tačaka, pri čemu se deseta tačka odnosi na krivično delo „iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (član 185b Krivičnog zakonika)“.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica²³ sadrži odredbe koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, odredbe koje se odnose se materijalno krivično pravo, organe koji ga primenjuju, krivični postupak i izvršenje krivičnih sankcija prema ovim učiniocima krivičnih dela, kao i posebne odredbe o zaštiti dece i maloletnika kao oštećenih u krivičnom postupku.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja²⁴ sadrži odredbe o zabrani diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i zabrani ponašanja kojima se vređa ugled, čast ili dostojanstvo deteta i učenika. Zakonom je zabranjeno fizičko, psihičko, socijalno, seksualno, digitalno i svako

drugo nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje deteta. Ustanova obrazovanja i vaspitanja je dužna da odmah podnese prijavu nadležnom organu ako se kod deteta ili učenika primete znaci nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja²⁵.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti²⁶ uspostavlja obavezu svih zdravstvenih radnika po kojoj su dužni da prepoznaju i prijave nasilje nad decom kao i da pruže podršku deci i njihovim porodicama u skladu sa svojim ovlašćenjima.

Zakon o policiji²⁷ sadrži posebnu odredbu o primeni ovlašćenja prema maloletnim licima, a izmenama i dopunama dodatno je razrađuje jer predviđa donošenje podzakonskog akta koji će detaljnije regulisati način postupanja u ovoj oblasti.

Zakon o prekršajima,²⁸ sadrži i odredbe o maloletnicima. Ovim zakonom je, pored ostalog, propisano da lice koje nije navršilo 14 godina ne može biti subjekt prekršajne odgovornosti, kao i to da lice na ovom uzrastu koje se pojavljuje u prekršajnom postupku kao svedok, odnosno oštećeni, ne može bi suočavano sa učiniocem prekršaja.

²³ “Službeni glasnik RS”, broj 85/05

²⁴ “Službeni glasnik RS”, br. 88/17, 27/18 - dr. zakon i 10/19

²⁵ Zakon sadrži i kaznene odredbe, tako će se ustanova, kao i direktor, odnosno odgovorno lice ustanove, kazniti novčanom kaznom za prekršaj ako ne propiše način i postupak za zaštitu i bezbednost dece, odnosno učenika i ako ne preduzima ili neblagovremeno preduzima, odnosno ne preduzima odgovarajuće mere u slučajevima nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja.

²⁶ “Službeni glasnik RS”, br. 25/19

²⁷ “Sl. glasnik RS”, br. 6/16, 24/18 i 87/18

²⁸ “Sl. glasnik RS”, br. 65/13, 13/16 i 98/16 - odluka US

²⁹ “Sl. glasnik RS”, br. 61/05 i 104/09

Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala²⁹ definiše da je visokotehnološki kriminal u smislu tog zakona vršenje krivičnih dela kod kojih se kao objekat ili sredstvo izvršenja krivičnih dela javljaju računari, računarski sistemi, računarske mreže, računarski podaci, kao i njihovi proizvodi u materijalnom ili elektronskom obliku. Za postupanje u predmetima krivičnih dela iz ovog zakona nadležno je Više javno tužilaštvo u Beogradu za teritoriju Republike Srbije u kome je obrazovano posebno odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala i posebno tužilaštvo. U Višem sudu u Beogradu, zakonom se obrazuje Odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, a u okviru ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove Služba za borbu protiv visokotehnološkog kriminala koja postupa po nalogu posebnog tužioca.

Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja³⁰ Vlada je donela 5. avgusta 2005. godine. Opšti ciljevi ovog pravno obavezujućeg dokumenta su: unaprediti dobrobit dece kroz sprečavanje zlostavljanja i zanemarivanja; osigurati brz i koordinisani postupak koji štiti dete od daljeg zlostavljanja i zanemarivanja i obezbediti terapijsku

pomoć detetu i porodici; osigurati da su svi preduzeti postupci i odluke, tokom celog postupka, u najboljem interesu deteta. Ciljna grupa ovog protokola su sva deca čija je dobrobit ugrožena, odnosno: deca u svim situacijama (u porodici i van porodice); sva deca u zemlji, bez obzira na pravni status, etničko poreklo, rodnu pripadnost i bilo koje druge socijalne ili individualne karakteristike. Protokol je obavezan za sve pružaoce usluga, uključujući nevladine organizacije, kao i one koji određuju politike zaštite dece. U Opštem protokolu su jasno definisane uloge i odgovornosti ustanova, organizacija i pojedinaca iz različitih sektora koji učestvuju u složenom procesu zaštite deteta (socijalna zaštita, zdravstvo, obrazovanje, policija, pravosuđe i dr.), kao i koraci u samom procesu zaštite deteta.

Posebni protokoli³¹. Pored Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, u relevantnim ministarstvima su usvojeni posebni protokoli koji su pravno obavezujući dokumenti i koji dalje regulišu specifične uloge i postupke u procesu zaštite deteta u pojedinim sektorima, i to u ustanovama socijalne zaštite za decu (2006), policiji (2006, novi donet 2012), obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007), sistemu zdravstvene zaštite (2009) i pravosudnim organima (2009).

²⁹ "Sl. glasnik RS", br. 61/05 i 104/09

³⁰ Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2005). Zaključak Vlade Republike Srbije 05 broj: 011-5196/2005 od 25. avgusta 2005. godine. Dostupan na: https://www.paragraf.rs/propisi/opsti_protokol_za_zastitu_dece_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.html

³¹ Posebni protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovama socijalne zaštite (2006), Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije. Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja (2006), Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije. Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007, novi donet 2012), Ministarstvo prosvete Republike Srbije. Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2009), Ministarstvo zdravlja Republike Srbije. Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja (2009), Ministarstvo pravde Republike Srbije.

Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (2009-2015)³² i pripadajući **Akcionni plan (2010-2012)**³³ za njeno sprovođenje promovišu viziju da sva deca u Republici Srbiji, bez obzira na uzrast, pol, nacionalno ili etničko poreklo, porodični status i bilo koje druge socijalne ili individualne karakteristike deteta i njegove porodice, odrastaju u okruženju bezbednom od svake vrste nasilja, u kome se poštuju ličnost i dostojanstvo deteta, uvažavaju potrebe i razvojne mogućnosti deteta, i omogućava detetu da razvija toleranciju i koristi nenasilne vidove komunikacije. Strategija nije obuhvatila zaštitu dece od nasilja putem informaciono-komunikacionih tehnologija. Ovde treba napomenuti da je izrađen **Nacrt nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2018. – 2022. godine**³⁴ kojim se daje definicija digitalnog nasilja: digitalno nasilje je korišćenje digitalne tehnologije s ciljem da se druga osoba uznemiri, povredi, ponizi i da joj se nanese šteta. Sprovodi se u vidu: poruka poslatih elektronskom poštom, tekstualnih, video poziva, putem društvenih mreža, FB, Messenger, putem veb-sajta (web site), četovanjem, uključivanjem u forume i sl. U literaturi se sreću i drugi termini za ovu vrstu nasilja, kao što su: maltretiranje u digitalnom svetu, elektronsko nasilje, nasilje na internetu, onlajn nasilje, sajber buling (cyber-bullying) i dr. *Osnovni princip* na kojem se buduća strategija zasniva jeste poštovanje i primena prava deteta

sadržanih u Konvenciji o pravima deteta, prema kojoj dete ima pravo na slobodu od svih oblika nasilja, zlostavljanja, zloupotrebe ili zanemarivanja, a obaveza je države da primeni mere za sprečavanje nasilja nad decom i da obezbedi zaštitu deteta od svih oblika nasilja u svim okruženjima: u porodici, ustanovama, institucijama i široj društvenoj sredini. Svi oblici nasilja, zlostavljanja, zloupotreba ili zanemarivanja deteta, kojima se ugrožava ili narušava fizički, psihički i moralni integritet ličnosti deteta predstavljaju povredu jednog od osnovnih prava deteta – prava na život, opstanak i razvoj. Kao *opšti i posebni ciljevi strategije* ističu se: da sva deca u Srbiji odrastaju u bezbednom i podsticajnom okruženju u kome se u potpunosti poštuje pravo deteta na zaštitu od svih vidova nasilja; obezbeđen kontinuirani sveobuhvatni odgovor društva na nasilje prema deci, u skladu sa dinamikom izazova, rizika i pretnji, kroz unapređen sistem prevencije, zaštite i podrške; unapređena prevencija i sistematski rad na promeni stavova, vrednosti i ponašanja u odnosu na nasilje prema deci; unapređene intervencije usmerene ka zaštiti dece od nasilja; unapređeni normativni, institucionalni i organizacioni mehanizmi za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.

³² Službeni glasnik RS, br. 122/08

³³ Službeni glasnik RS, br. 15/10. Zaključak o usvajanju Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (2010 - 2012) dostupan na: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2010_03/t03_0353.htm

³⁴ Dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/aktuelnosti/vesti/javni-poziv-za-ucesce-u-javnoj-raspravi-o-nacrtu-nacionalne-strategije-za-prevenciju-i-zastitu-dece-od-nasilja-za-period-2018-2022-god>

Uredba o bezbednosti i zaštiti dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija³⁵ od 30. juna 2016. godine, koji je donela Vlada Republike Srbije, prvi je takav akt koji u zakonskom okviru uređuje pitanje bezbednosti dece na internetu. Ovom uredbom uređuju se preventivne mere za bezbednost i zaštitu dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija, odnosno na internetu i postupanje u slučaju narušavanja ili ugrožavanja bezbednosti dece na internetu. Cilj Uredbe je da se: 1) podigne nivo svesti i znanja o prednostima i rizicima korišćenja interneta i načinima bezbednog korišćenja interneta; 2) unapredi digitalna pismenost dece, odnosno učenika, roditelja, odnosno staratelja i nastavnika (u daljem tekstu: dece, roditelja i nastavnika) i 3) unapredi međuresorna saradnja u domenu bezbednosti i zaštite dece na internetu³⁶.

Uredbom se Ministarstvu trgovine, turizma i telekomunikacija daje nadležnost da preduzima preventivne mere za bezbednost i zaštitu dece na internetu, kao aktivnosti od javnog interesa, putem informisanja i edukacije dece, roditelja i nastavnika i uspostavljanja jedinstvenog mesta za pružanje saveta i prijem prijavi u vezi bezbednosti dece na internetu. Uredba je, u trenutku kada je doneta, predstavljala prvi usvojen akt koji u zakonskom okviru uređuje pitanje bezbednosti dece na internetu.

Uredbom se, u okviru Ministarstva uspostavlja jedinstveno mesto za pružanje saveta i prijem prijavi u vezi bezbednosti dece na internetu³⁷, a Nacionalni kontakt centar za bezbednost dece na internetu, koji je uspostavljen u okviru Ministarstva, počeo je sa radom 27. februara 2017. godine.

Pored nacionalnog okvira, na ovom mestu treba podsetiti na **Opšti komentar br. 13 Komiteta za prava deteta - Pravo deteta na slobodu od svih formi nasilja**³⁸ iz 2011. godine, gde se u tački 31. - Nasilje putem informacionih i komunikacionih tehnologija – navode „opasnosti koje postoje u vezi sa zaštitom dece kada su u pitanju informacione i komunikacione tehnologije“, koje obuhvataju sledeće oblasti koje se preklapaju: „(a) Seksualno zlostavljanje dece da bi se napravili video i audio zapisi o zlostavljanju dece, što se omogućava Internetom i drugim informacionim i komunikacionim tehnologijama; (b) Proces slikanja, pravljenja fotografija, dozvoljavanja slikanja, deljenja, pokazivanja, posedovanja ili reklamiranja nepristojnih fotografija ili pseudo-fotografija („morfiranje“) i video zapisa dece i oni koji ismevaju pojedinačnu decu ili kategorije dece; (v) Deca kao korisnici informacionih i komunikacionih tehnologija: (I) Kao primaoci informacija, deca mogu biti izložena stvarno ili potencijalno štetnim reklamama, neželjenoj elektronskoj pošti,

³⁵ “Službeni glasnik RS”, br. 61/16

³⁶ Uredba je u skladu sa Zakonom o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (“Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori”, br. 15/90 i “Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori”, br. 4/96 i 2/97), Opštim protokolom Vlade Republike Srbije za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, kao i Strategijom EU za bolji internet za decu iz 2012.

³⁷ Član 5. st. 2. Uredbe

³⁸ General comment No. 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence. Dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11

sponzorstvima, ličnim informacijama i sadržaju koji je agresivan, nasilan, pun mržnje, pristrasan, rasistički, pornografski, nepoželjan i/ili obmanjujući; (II) Pošto su deca u kontaktu sa drugima putem informacionih i komunikacionih tehnologija, ona se mogu zlostavljati, uznemiravati ili uhoditi („namamljivanje“ dece) i/ili prisiliti, prevariti ili nagovoriti da se sastanu sa nepoznatim osobama u stvarnosti, i da tako budu „navedena“ da učestvuju u seksualnim aktivnostima i/ili da daju lične podatke; (III) Kao počinioci, deca mogu učestvovati u zlostavljanju ili uznemiravanju drugih, igranju igara koje negativno utiču na njihov psihološki razvoj, stvaranju i širenju neprikladnog seksualnog materijala, pružanju obmanjujućih informacija ili saveta, i/ili nezakonitom preuzimanju sa Interneta, nedozvoljenom ulasku u sistem, kockanju, finansijskim prevarama i/ili terorizmu“.

Takođe, treba, zbog njenog izuzetnog značaja, ukazati i na **Preporuku CM/Rec(2018)7 Komiteta ministara državama članicama o Smernicama za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava deteta u digitalnom okruženju**³⁹ Saveta Evrope iz jula 2018. godine u kojoj se potvrđuje opredeljenost država članica da osiguraju da svako dete uživa celokupni spektar ljudskih prava sadržanih u Konvenciji o pravima deteta, u Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njihovim protokolima, i da se ta prava u potpunosti poštuju, štite i ostvaruju kako tehnologija nastavlja da se razvija.

Preporuka navodi da je digitalno okruženje složeno i podložno brzom evoluciji i da preoblikuje živote dece na mnogo načina, što za posledicu ima mogućnosti i rizike po njihovo blagostanje i uživanje ljudskih prava. Takođe, ističe da su informacione i komunikacione tehnologije važan instrument u životu dece za obrazovanje, socijalizaciju, izražavanje i inkluziju, dok istovremeno njihova upotreba može stvoriti rizike, uključujući nasilje, eksploataciju i zlostavljanje. U Preporuci se potvrđuje da deca imaju pravo na podršku i usmeravanje u otkrivanju i korišćenju digitalnog okruženja, uz poštovanje prava i dostojanstva dece i drugih, a uzimajući u obzir razvoj novih tehnologija, deca imaju pravo da budu zaštićena od svih oblika nasilja, eksploatacije i zlostavljanja u digitalnom okruženju. Svaka zaštitna mera treba da uzme u obzir najbolje interese i evoluirajuće sposobnosti deteta i ne sme nepotrebno da ograničava ostvarivanje drugih prava.

³⁹ Preporuka CM/Rec(2018)7 Komiteta ministara državama članicama o Smernicama za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava deteta u digitalnom okruženju. Savet Evrope. 04/07/2018. Dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808b79f7

AKTERI UKLJUČENI U ZAŠTITU DECE ŽRTAVA DIGITALNOG NASILJA

Nijedna institucija ne može samostalno da se bavi složenim segmentima zaštite dece u digitalnom okruženju i nasilja počinjenog putem informaciono-komunikacionih tehnologija, naročito jer samo jedna služba ili sistem u društvu ne može uvek da zadovolji potrebe deteta i njegove porodice. Efikasne intervencije, bilo da je detetu potrebna rana pomoć ili delotvorna zaštita, zavise od profesionalaca koji razvijaju saradničke odnose sa drugim stručnjacima u zajednici, dobro poznaju nadležnosti i zakonske obaveze kako svoje tako i drugih institucija - procedure, uloge i kapacitete ključnih aktera u sistemu zaštite dece od nasilja, uključujući digitalno nasilje.

Kada postoji zabrinutost za dobrobit deteta zbog aktivnosti koja se dogodila upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija, odgovarajuće službe i institucije, u skladu sa ovlašćenjima i nadležnostima, koriste svoje obavezne uobičajene propisane postupke i procedure zaštite dece i dobru praksu da odgovore na njih. U tom smislu, kontekst zlostavljanja/štete koji se dešava u digitalnom okruženju, na internetu, ne razlikuje se od ostalih situacija u kojima postoji zabrinutost za dobrobit deteta.

Uloge i odgovornosti profesionalaca i službi treba da uključuju sledeće:

- Bezbednost i dobrobit dece su rukovodeća načela procesa zaštite;
- Osigurati da postizanje najboljih ishoda za dete bude glavni fokus u radu sa zlostavljanjem na internetu;
- Osigurati da profesionalci razumeju značaj svih oblika nasilja nad decom i u „realnom“ i u „digitalnom“ okruženju i osposobiti zaposlene da efikasno štite decu i sprovedu propisane procedure u situacijama u nasilja nad decom na internetu. Ovo uključuje da profesionalci razumeju povezanost zlostavljanja u digitalnom okruženju sa drugim vrstama zlostavljanja, naročito seksualnim zlostavljanjem dece;
- Deliti relevantne informacije i saradivati sa drugim institucijama i profesionalcima i raditi zajedno na obezbeđivanju tačnih procena i rane identifikacije potreba⁴⁰.

⁴⁰ Online Safeguarding Strategy 2018 – 2020. Dostupno na: <http://www.safeguardingcambspeterborough.org.uk/wp-content/uploads/2018/06/Online-Safeguarding-Strategy-2018-20.pdf>

Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja je složen proces u kojem učestvuju institucije, organizacije i pojedinci iz različitih sistema (socijalne zaštite, zdravstva, obrazovanja, policije, pravosuđa, civilnog sektora i dr.). Neophodan preduslov za uspešnost rada je efikasna intersektorska i multidisciplinarna saradnja, kao i pristup koji zahteva: zajedničko razumevanje i jedinstven stav u odnosu na pojavu zlostavljanja i zanemarivanja dece; jasno definisane korake i uloge pojedinih učesnika u procesu zaštite i razmenu informacija i konsultacije unutar i između sistema, praćenu pisanom dokumentacijom i korespondencijom i povratnim informacijama. Takođe, zaštitne mere koje su uspostavljene kroz obaveze i ovlašćenja institucija u različitim sistemima moraju pratiti razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija i promene u krivičnompravnom okviru.

Akteri koji se bave bezbednošću dece na internetu mogu se klasifikovati prema fokusu njihovog rada na tri grupe: (1) one koji se bave prevencijom digitalnog nasilja kroz edukaciju dece, roditelja i staratelja, nastavnog osoblja i drugih koji rade sa decom, (2) one koji se bave suzbijanjem i kažnjavanjem oblika digitalnog nasilja i (3) one koji pružaju pomoć žrtvama digitalnog nasilja.

Ovaj dokument bavi se procedurama koje primenjuju akteri koji pružaju pomoć žrtvama digitalnog nasilja rasvetljavajući njihovu nadležnost, uloge i načine međusektorske saradnje.

Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, iako donet još 2005. godine i danas

predstavlja okosnicu organizovanja zaštite dece u riziku ili koja su žrtve svih oblika nasilja, a svi kasnije doneti pravni akti u Republici Srbiji (zakonski, podzakonski, uredbe, instrukcije i dr.) u svojoj osnovi imaju ovaj dokument, naročito što se on u potpunosti odnosi na zaštitu prava deteta definisanih Konvencijom o pravima deteta.

Sledstveno Opštem protokolu, proces zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja zahteva multidisciplinarni i intersektorski pristup. Od ključne je važnosti da svi učesnici u tom procesu imaju zajedničko poimanje i jedinstven stav u odnosu na pojavu zlostavljanja i zanemarivanja dece. Priručnik za primenu Opšteg protokola⁴¹ daje sažet pregled uloga pojedinih sistema u zaštiti dece od zlostavljanja:

Tako, sistem socijalne zaštite, preko centara za socijalni rad, ima koordinatorsku ulogu u prevenciji i organizovanju mreže za otkrivanje i prikupljanje podataka o zlostavljanoj i zanemarenoj deci, kao i ključnu ulogu u sprovođenju centralnog postupka procene, organizovanju usmerene procene, planiranju zaštitnog procesa i tretmana, u primeni mera socijalne zaštite i mera pravne zaštite iz nadležnosti organa starateljstva, kao i u davanju inicijativa za pokretanje sudskih postupaka.

Policija ima ključnu ulogu u sprečavanju nasilja prema detetu (fizička zaštita je u nadležnosti policije). Otkrivanje i prikupljanje podataka – dokaza o učinjenom krivičnom delu na štetu maloletnog lica jedan je od najznačajnijih zadataka policije i pojedinih predstavnika pravosudnog sistema (policija i

⁴¹ Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja. Primena Opšteg protokola. (2011). Centar za prava deteta.

javno tužilaštvo), kao i vođenje postupaka za ostvarenje prava na zaštitu (centar za socijalni rad), vođenje građanskog sudskog postupka u oblasti porodičnopravne zaštite (sud, javno tužilaštvo, centar za socijalni rad), odnosno pokretanje krivičnog postupka, sprovođenje istrage i suđenje za krivična dela čije su žrtve maloletna lica (javno tužilaštvo, sud)

Zdravstveni sistem ima značajnu ulogu u prevenciji i ranom otkrivanju zlostavljanja i zanemarivanja dece, u prikupljanju podataka (izvor informacija za sistem socijalne zaštite i pravosudje), u sprovođenju specijalizovane dijagnostike (pedijatrijska, psihijatrijska i dr.), vršenju sudskomedicinske ekspertize u specijalizovanom tretmanu deteta i porodice i u praćenju razvoja deteta.

Obrazovno-vaspitni sistem je vrlo značajan u prevenciji i otkrivanju zlostavljanja i zanemarivanja dece, kao i u pružanju podrške detetu i porodici. On, takođe, ima ulogu u prikupljanju podataka i predstavlja značajan izvor informacija o detetu za sistem socijalne zaštite i pravosudni sistem.

Nevladin sektor takođe učestvuje u prevenciji, otkrivanju i prikupljanju podataka o zlostavljanom i zanemarenom detetu i njegovoj porodici, a isto tako može da učestvuje u planiranju i pružanju podrške

u postupku zaštite, u tretmanu i u procesu praćenja deteta i porodice.

U procesu zaštite dece izdvajaju se sledeći koraci: prepoznavanje zlostavljanja i zanemarivanja deteta (otkrivanje je prvi korak u procesu zaštite dece od svih oblika nasilja); prijavljivanje sumnje⁴² na zlostavljanje i zanemarivanje deteta (neodložna prijava policiji i centru za socijalni rad i redovna prijava centru za socijalni rad)⁴³; procena rizika, stanja i potreba deteta i porodice; neodložna intervencija (ukoliko je potrebna); planiranje i obezbeđivanje usluga i mera za zaštitu deteta i praćenje i evaluacija deteta i porodice (poslednja četiri koraka sprovodi centar za socijalni rad, u saradnji sa drugim službama i sistemima u zajednici).

U dajem tekstu daje se prikaz postupanja ustanova i službi nadležnih kako za prijem tako i za postupanje po prijavama vezano za nasilje nad decom počinjeno upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija.

⁴² Treba imati u vidu da u značajnom broju slučajeva kod kojih je saopštena ili prijavljena sumnja na zlostavljanje deteta, osoba koja je ukazala na problem nije prisustvovala samom događaju, niti je svedok očevidac, ali je u stanju da ukaže da okolnosti zbog kojih je zabrinuta za dete.

⁴³ Kao što je već navedeno, naše zakonodavstvo (čl. 263. st. 3. Porodičnog zakona) predviđa dužnost državnih organa, ustanova i svih građana da prijave centru za socijalni rad, kao organu starateljstva, svaki slučaj zlostavljanja i zanemarivanja deteta. U slučaju postojanja sumnje da je izvršeno krivično delo slučaj treba prijaviti istovremeno i policiji, odnosno nadležnom javnom tužilaštvu. Takođe, prema članu 280. stav 1. Zakonika o krivičnom postupku, državni i drugi organi, pravna i fizička lica tužiocu prijavljuju krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obaveštena ili za njih saznaju na drugi način, pod uslovima predviđenim zakonom ili drugim propisom.

POSTUPANJE SISTEMA SOCIJALNE ZAŠTITE U ZAŠTITI DECE OD NASILJA

Kao organ starateljstva i kao osnovna služba socijalne zaštite u lokalnoj zajednici, centar za socijalni rad je ovlašćen da obezbedi pomoć i podršku svoj deci kojoj je, usled zlostavljanja ili zanemarivanja, ugrožen život, zdravlje i razvoj. Centar postupa u skladu sa Porodičnim i Zakonom o socijalnoj zaštiti kao i drugim pravnim aktima kojima se štite deca, a procedure koje primenjuje definisane su Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad.⁴⁴ Centar primenjuje vođenje slučaja kao metod rada, a svaki korisnik ima dodeljenog voditelja slučaja, čiji je rad redovno superviziran. U zaštiti dece od zlostavljanja, centar ima koordinativnu ulogu, definisanu Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

Odgovornost centra za socijalni rad utvrđena tako da on svoj rad organizuje na način da omogući dostupnost usluga⁴⁵ svima onima kojima su one potrebne, sa posebnom pažnjom usmerenom na ranjive grupe (deca, stariji, osobe sa invaliditetom, pripadnici manjinskih grupa i dr.) i to koordinacijom aktivnosti sa drugim javnim službama, humanitarnim organizacijama, udruženjima građana i drugim organizacijama u lokalnoj zajednici.

Prijavu na nasilje nad detetom, centru za socijalni rad mogu da podnesu druge službe, profesionalci, ali i svi građani, usmeno ili u pisanoj formi, prijavljivanje može biti i anonimno, a centar ima obavezu da u situacijama vezanim za zlostavljanje deteta prijavu odmah, bez odlaganja uzme u rad. Centar do saznanja da su interesi, prava i potrebe deteta ugroženi može doći i tokom rada na slučaju po nekom drugom osnovu, kada pokreće procedure za zaštitu deteta od zlostavljanja po službenoj dužnosti.

Dakle, zdravstvene, socijalne, vaspitne, obrazovne i druge ustanove, organizacije i građani imaju pravo i obavezu da upute prijavu centru za socijalni rad. U određenim slučajevima policija, tužilaštvo i/ili sud obaveštavaju centar o svojim saznanjima da dete ima potrebu za zaštitom. Kada stručnjak neke od navedenih službi prijavljuje slučaj centru, poželjno je da pre podnošenja prijave prodiskutuje sa detetom i/ili porodicom deteta svoju zabrinutost za dete, da zatraži potrebne informacije od roditelja i da ih obavesti da će slučaj prijaviti, što je postupak koji se sprovodi samo u slučajevima kada takav razgovor neće povećati rizik od povrede kod deteta⁴⁶.

Prilikom prijema prijave na nasilje nad detetom, uključujući i digitalno nasilje, u centru za socijalni rad će se odrediti da li prijava ukazuje na postojanje povrede ili rizika od ozbiljnog povređivanja usled zlostavljanja. Prijem, razmatranje prihvatljivosti prijave i provera postojećih informacija u centru za socijalni rad traju najduže jedan (1) radni dan.

⁴⁴ "Sl. glasnik RS", br. 59/2008, 37/2010, 39/2011 - dr. pravilnik, 1/2012 - dr. pravilnik i 51/2019. Dostupan na: https://www.paragraf.rs/propisi_download/pravilnik_o_organizaciji_normativima_i_standardima_rada.pdf

⁴⁵ Usluge centra za socijalni rad dostupne su 24/7 kroz uspostavljen sistem pripravnosti i pokretanja neodložne intervencije kada je to potrebno.

⁴⁶ Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja. Primena Opšteg protokola. (2011). Centar za prava deteta.

Ukoliko raspoloživi podaci ukazuju da je izvršeno nasilje, informacije se uvek razmatraju sa stanovišta rizika i bezbednosti, kako bi se odredio stepen prioriteta postupanja centra i to: “neodložno” - ako prikupljeni podaci ukazuju da je dete, odrasla ili stara osoba u visokom riziku, postupak početne procene započinje odmah, a neodložna intervencija se mora sprovesti što pre, najduže u roku od 24 sata; “hitno” - ako prikupljeni podaci ukazuju da je dete, odrasla ili stara osoba u umerenom riziku, postupak početne procene mora početi što pre, najdalje u roku od tri dana (72 sata) po prijemu saznanja o korisniku i porodici; 3) “redovno” - ako prikupljeni podaci ukazuju da bezbednost deteta, odrasle ili stare osobe nije ugrožena, ili da su rizici niski, postupak početne procene mora početi što pre, najdalje pet (5) radnih dana po prijemu obaveštenja ili drugih saznanja o slučaju.

Ukoliko je indikovana neodložna intervencija⁴⁷, treba odmah obavestiti policiju i podeliti informacije i rezultate prijemne procene te zahtevati njihovu reakciju. Istovremeno, stručni radnici centra odmah organizuju neodložnu intervenciju i omogućavaju koordinaciju intervencija centra i policije, a po potrebi i drugih službi.

Postupak početne procene sprovodi se u centru, u saradnji sa drugim relevantnim službama u zajednici. Početnu procenu vodi stručni radnik - voditelj slučaja, uz pomoć i kontrolu supervizora i uključivanje drugih stručnih radnika iz stručnog tima.

Početna procena obuhvata: 1) procenu bezbednosti i rizika, 2) procenu stanja i 3) procenu potreba deteta. Početna procena se realizuje nakon otvaranja slučaja, donete odluke o nivou prioriteta i određivanja zaduženog voditelja slučaja i traje najviše sedam (7) radnih dana. Početna procena predstavlja osnovu za određivanje smera rada sa detetom i porodicom radi pružanja adekvatnih i pravovremenih usluga. Tokom početne procene potrebno je proceniti bezbednost i dugoročne rizike kojima je dete izloženo. Procena bezbednosti se usmerava na aktuelnu situaciju i potencijalnu težinu povrede deteta. Rizici se odnose na predviđanje nepovoljnih ili opasnih ponašanja, stanja i okolnosti koje mogu nastati u budućnosti, a obuhvataju činioce koji ugrožavaju razvoj: biološke, porodične i činioce iz okruženja. Procena i utvrđivanje stepena rizika po dete obavljaju se istovremeno sa obezbeđivanjem prve neophodne podrške detetu. Prilikom procene rizika po dete, uvek se ima u vidu da je prvenstveni cilj svih aktivnosti dobrobit deteta i smanjenje štete po dete.

Po okončanju početne procene, obaveza centra ustanovljena Pravilnikom je da sa rezultatima početne procene, pored ostalih, mora da upozna i osobu ili službu koja je pokrenula postupak⁴⁸. Izveštavanje o rezultatima procene ne vrši se ukoliko to može da ugrozi bezbednost deteta, tekuću ili predvidljivu istragu u prekrivičnom i krivičnom postupku.

⁴⁷ Centar za socijalni rad, shodno članu 51. Pravilnika, pruža neposredno i u saradnji sa drugim službama i organima u lokalnoj zajednici usluge neodložne intervencije, kada je potrebno zaštititi dete, odraslu ili staru osobu i preduzeti mere za osiguranje bezbednosti, odnosno kada postoje opravdani razlozi da bi nepreduzimanjem hitnih mera i usluga iz nadležnosti centra došlo do ugrožavanja života, zdravlja i razvoja osobe kojoj je potrebna zaštita.

⁴⁸ Član 57. st. 3. tač. 2. Pravilnika

U svim situacijama u kojima je ocenjeno da su indikovane dalje intervencije centra za socijalni rad, nakon početne procene prelazi se na planiranje usluga i razvoj plana usluga i mera. Usmerena procena planira se na osnovu raspoloživih rezultata početne procene i drugih zahteva rada na slučaju. Ukoliko početna procena nije obezbedila dovoljno podataka, planira se na koje segmente procene se treba dalje usmeriti, kako bi se osiguralo sprovođenje potrebnih aktivnosti. Usmerena procena, po pravilu, traje najduže 30 dana, a u izuzetnim slučajevima može se produžiti za dodatnih 30 dana.

Ciljevi intervencija su da se postigne: prekid zlostavljanja, osiguranje bezbednosti, i stvaranje uslova za nesmetano funkcionisanje i razvoj deteta u porodici, smanjenje rizika od ponavljanja zlostavljanja, saniranje posledica zlostavljanja – integracija traumatskog iskustva, uvažavanje deteta, i njegovog mišljenja, želja i gledišta, promena porodičnih odnosa (poželjno očuvanje porodice uz poboljšanje njenog funkcionisanja), odgovornost počinioca za zlostavljanje, praćenje i evaluacija toka i ishoda intervencija.⁴⁹

Zlostavljanoj deci se može ponuditi emocionalna podrška i zaštita od zlostavljanja, kratkoročna (simptomatska) terapija ili dugoročna (razvojna) terapija, grupna terapija (npr. za obradu traumatskog doživljaja, zlostavljanja), razvoj socijalnih kompetencija.

Plan usluga i mera razvija se u svim situacijama u kojima je utvrđeno postojanje umerenog i visokog rizika za dete, sa ciljem da se osigura bezbednost deteta, promoviše zdravlje i razvoj deteta i obezbede mere u najboljem interesu deteta, kao i usluge podrške roditeljima i široj porodici da osiguraju bezbednost i razvoj deteta.⁵⁰

Svi stručnjaci, i nakon prijavljivanja sumnje na zlostavljanje i zanemarivanje, treba aktivno da pomažu nadležnim organima i službama (centru za socijalni rad, policiji, tužilaštvu) u daljem procesu zaštite deteta. Oni treba da se odazovu na poziv centra i da se pripreme da učestvuju na sastanku (konferencija slučaja) na kom će se razmatrati situacija deteta i donositi odluke o merama zaštite i uslugama koje će se pružiti detetu i porodici. Trebalo bi, takođe, da budu spremni da učestvuju i u sprovođenju plana zaštite odnosno pružanju usluga koje budu dogovorene. Stručnjaci mogu imati vrlo značajnu ulogu u procesu psihološkog oporavka deteta i prekidanju ciklusa nasilja. Zbog toga je važno da se početni kontakt, ostvaren sa detetom i porodicom u kriznoj situaciji, ne prekida ni nakon prijave sumnje centru, već da se održava i neguje.⁵¹

Evidencija, dokumentacija i izveštavanje o nasilju u sistemu socijalne zaštite deo su primene funkcionalnih, procesnih standarda u ovoj oblasti. Popunjavanjem obavezne dokumentacije o korisniku, uključujući i decu, obezbeđuje se evidencija o svim slučajevima zlostavljanja.

⁴⁹ Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja. Primena Opšteg protokola. (2011). Centar za prava deteta.

⁵⁰ Žegarac, N. (2004). Deca koja čekaju – izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja. Beograd: Save the children UK, Centar za prava deteta.

⁵¹ Mirković, A. (2019). Najbolje prakse podrške deci žrtvama nasilja u digitalnom okruženju. Save the Children in North West Balkans.

POSTUPANJE OBRAZOVNO-VASPITNOG SISTEMA U ZAŠTITI DECE OD NASILJA

Zabrana svih vrsta nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama regulisana je Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i Pravilnikom o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (u daljem tekstu: Pravilnik o protokolu).⁵² Ovde treba pomenuti prvi dokument vezan za zaštitu dece od nasilja u obrazovnom sistemu - Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama⁵³. Ovi propisi su osnov za postupanje i reagovanje u odnosu na sve oblike i nivoe nasilja. Pravilnikom o protokolu propisuju se sadržaji i načini sprovođenja preventivnih i interventnih aktivnosti, uslovi i načini za procenu rizika, načini zaštite od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, praćenje efekata preduzetih mera i aktivnosti. Shodno ovom dokumentu, zabrana nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovi odnosi se na svakog - decu, učenike, zaposlene, roditelje, odnosno druge zakonske zastupnike i treća lica.

Nasilje i zlostavljanje može da se javi kao fizičko, psihičko (emocionalno), socijalno i elektronsko. Pravilnik o postupanju na elektronsko nasilje i zlo-

stavljanje definiše kao zloupotrebu informacionih tehnologija koja može da ima za posledicu povredu druge ličnosti i ugrožavanje dostojanstva i ostvaruje se slanjem poruka elektronskom poštom, SMS-om, MMS-om, putem veb-sajta, četovanjem, uključivanjem u forume, socijalne mreže i sl.

Svaka obrazovno-vaspitna ustanova u Republici Srbiji ima obavezu da uspostavi poseban tim za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Zadaci tima za zaštitu jesu, naročito, da: 1) priprema program zaštite; 2) informiše decu i učenike, zaposlene i roditelje o planiranim aktivnostima i mogućnosti traženja podrške i pomoći od tima za zaštitu; 3) učestvuje u obukama i projektima za razvijanje kompetencija zaposlenih potrebnih za prevenciju i intervenciju u situacijama nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja; 4) predlaže mere za prevenciju i zaštitu, organizuje konsultacije i učestvuje u proceni rizika i donošenju odluka o postupcima u slučajevima sumnje ili dešavanja nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja; 5) uključuje roditelje u preventivne i interventne mere i aktivnosti; 6) prati i procenjuje efekte preduzetih mera za zaštitu dece i učenika i daje odgovarajuće predloge direktoru; 7) saraduje sa stručnjacima iz drugih nadležnih organa, organizacija, službi i medija radi sveobuhvatne zaštite dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja; 8) vodi i čuva dokumentaciju; 9) izveštava stručna tela i organ upravljanja.

⁵² "Sl. glasnik RS", br. 46/2019. Stupanjem na snagu ovog pravilnika prestao je da važi Pravilnik o Protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje ("Službeni glasnik RS", broj 30/10). Dostupan na: https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_protokolu_postupanja_u_ustanovi.html

⁵³ Donet 2009. godine. Dostupan na: https://www.paragraf.rs/propisi/posebni_protokol_za_zastitu_dece_i_ucenika_od_nasilja_zlostavljanja_i_zanemarivanja_u_obrazovno-vaspitnim_ustanovama.html

Shodno Pravilniku o postupanju, prevenciju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja čine mere i aktivnosti kojima se u ustanovi stvara sigurno i podsticajno okruženje, neguje atmosfera saradnje, uvažavanja i konstruktivne komunikacije. Intervenciju u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje čine mere i aktivnosti kojima se ono zaustavlja, osigurava bezbednost učesnika (onih koji trpe, čine ili svedoče), smanjuje rizik od ponavljanja, ublažavaju posledice za sve učesnike i prate efekti preduzetih mera. U vaspitno-obrazovnim ustanovama se interveniše na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, kada se ono dešava ili se dogodilo između: dece ili učenika (vršnjačko nasilje); zaposlenog i deteta, odnosno učenika; roditelja i deteta, odnosno učenika; roditelja i zaposlenog, kao i kada nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje čini treće lice u odnosu na dete, učenika, zaposlenog ili roditelja. Ustanova je dužna da interveniše uvek kada postoji sumnja ili saznanje da dete i učenik trpi nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (svih oblika, uključujući i digitalno), *bez obzira na to gde se ono dogodilo, gde se događa ili gde se priprema.*

Svi oblici nasilja, uključujući i digitalno, kao i mere i aktivnosti koje su vaspitno-obrazovne ustanove u obavezi da sprovedu, razvrstani su u tri nivoa, s tim da isti oblici nasilja mogu da se pojave na više nivoa. Prvi nivo odnosi se na manje ozbiljne vidove nasilja, a treći nivo zahteva aktiviranje spoljašnje zaštitne mreže i uključivanje drugih službi i institucija.

Prvi nivo - vezano za oblike nasilja i zlostavljanja zloupotrebom informacionih tehnologija i drugih komunikacionih programa čine, naročito: uznemiravajuće pozivanje, slanje uznemiravajućih poruka SMS-om, MMS-om.

Drugi nivo: Oblici nasilja i zlostavljanja zloupotrebom informacionih tehnologija su, naročito: oglašavanje, snimanje i slanje video zapisa, zloupotreba blogova, foruma i četovanja, snimanje kamerom pojedinaca protiv njihove volje, snimanje kamerom nasilnih scena, distribuiranje snimaka i slika. Treći nivo: Oblici nasilja i zlostavljanja zloupotrebom informacionih tehnologija su, naročito: snimanje nasilnih scena, distribuiranje snimaka i slika, dečija pornografija.

Nivo nasilja i zlostavljanja uslovljava i preduzimanje određenih interventnih mera i aktivnosti da bi se obezbedilo odgovarajuće, efikasno i primerno reagovanje i postupanje. Svaki oblik nasilja, pa i elektronsko nasilje, prijavljuje se nastavniku i odeljenskom starešini. U zavisnosti od nivoa nasilja, aktivnosti u vezi sa zaštitom preduzima sam nastavnik i odeljenjski starešina, posebni tim za zaštitu od nasilja, odnosno unutrašnja zaštitna mreža, ili se uključuje spoljašnja zaštitna mreža (ostale ustanove: centar za socijalni rad, policijska uprava, ustanove zdravstvene zaštite).

Na prvom nivou, po pravilu, aktivnosti preduzima samostalno odeljenjski starešina, nastavnik, odnosno vaspitač, u saradnji sa roditeljem, u smislu pojačanog vaspitnog rada sa vaspitnom grupom, odeljenskom zajednicom, grupom učenika i individualno. Izuzetno, ako se nasilno ponašanje ponavlja, ako vaspitni rad nije bio delotvoran, ako su posledice teže, ako je u pitanju nasilje i zlostavljanje od strane grupe prema pojedincu ili ako isto dete i učenik trpi ponovljeno nasilje i zlostavljanje za situacije prvog nivoa, ustanova interveniše aktivnostima predviđenim za drugi, odnosno treći nivo.

Na drugom nivou, po pravilu, aktivnosti preduzima odjeljski starešina, odnosno vaspitač, u saradnji sa pedagogom, psihologom, timom za zaštitu i direktorom, uz obavezno učešće roditelja, u smislu pojačanog vaspitnog rada. Ukoliko pojačani vaspitni rad nije delotvoran, direktor pokreće vaspitno-disciplinski postupak i izriče meru, u skladu sa zakonom.

Na trećem nivou, aktivnosti preduzima direktor sa timom za zaštitu, uz obavezno angažovanje roditelja i nadležnih organa, organizacija i službi (centar za socijalni rad, zdravstvena služba, policija i druge organizacije i službe). Ukoliko prisustvo roditelja nije u najboljem interesu učenika, tj. može da mu šteti, ugrozi njegovu bezbednost ili ometa postupak u ustanovi, direktor obaveštava centar za socijalni rad, odnosno policiju ili javnog tužioca.

Za treći nivo nasilja i zlostavljanja direktor ustanove podnosi prijavu nadležnim organima, organizacijama i službama i obaveštava ministarstvo nadležno za obrazovanje i vaspitanje, odnosno nadležnu školsku upravu, u roku od 24 sata. Pre prijave obavlja se razgovor sa roditeljima, osim ako tim za zaštitu, nadležni javni tužilac, policija ili centar za socijalni rad procene da time može da bude ugrožen najbolji interes deteta i učenika. Ukoliko se radi o događaju koji zahteva preduzimanje neodložnih interventnih mera i aktivnosti, direktor obaveštava roditelja i centar za socijalni rad, koji dalje koordinira aktivnostima sa svim učesnicima u procesu zaštite deteta i učenika.

Redosled postupanja u intervenciji obuhvata: proveravanje sumnje ili otkrivanje nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja obavlja se prikupljanjem informacija - direktno ili indirektno; zaustavljanje nasilja i zlostavljanja i smirivanje učesnika; obaveštavanje roditelja; konsultacije i preduzimanje različitih mera i aktivnosti za zaštitu svih učesnika, za sve nivoe nasilja.

Ako postoji sumnja da nasilni događaj može da ima elemente krivičnog dela ili prekršaja, direktor obaveštava roditelja i podnosi krivičnu prijavu nadležnom javnom tužilaštvu, odnosno zahtev za pokretanje prekršajnog postupka nadležnom prekršajnom sudu.

Ukoliko postoji sumnja da je počinioc nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja treće odraslo lice (uključujući punoletnog učenika) prema detetu i učeniku, direktor je obavezan da istovremeno obavesti roditelja deteta koje je izloženo nasilju, zlostavljanju i zanemarivanju, nadležni centar za socijalni rad i podnese krivičnu prijavu nadležnom javnom tužilaštvu, odnosno zahtev za pokretanje prekršajnog postupka nadležnom prekršajnom sudu.

Ukoliko postoje nedoumice, dileme, odnosno potreba da se prijavi III nivo digitalnog nasilja zaposleni u školi, roditelji i drugi zainteresovani mogu da se obrate Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja⁵⁴ uspostavilo je SOS telefon za prijavu nasilja 0800 200 201, putem koga se može prijaviti nasilje, uključujući i digitalno. Telefon je besplatan. Postupanje nakon prijema prijave usklađeno je sa napred opisanim procedurama vezanim za vaspitno-obrazovni sistem i saradnju sa drugim službama i institucijama (centri za socijalni rad, policija, tužilaštvo, zdravstveni sistem, i dr.).

Mere i aktivnosti preduzimaju se, kao što je pomenuto, za sve nivoe nasilja i zlostavljanja. Operativni plan zaštite sačinjava se za konkretnu situaciju drugog i trećeg nivoa za svu decu i učenike - učesnike nasilja i zlostavljanja (one koji trpe, koji čine i koji su svedoci nasilja i zlostavljanja). Mere i aktivnosti treba da budu preduzete uz učešće deteta i učenika i da budu u skladu sa njegovim razvojnim mogućnostima.

Plan zaštite sačinjava tim za zaštitu zajedno sa odeljenskim starešinom, odnosno vaspitačem, psihologom, pedagogom (ukoliko nisu članovi tima za zaštitu), direktorom i roditeljem, a po potrebi i sa

drugim nadležnim organizacijama i službama. Plan zaštite sadrži i informacije o merama i aktivnostima koje ustanova preduzima samostalno, u saradnji sa drugim nadležnim organizacijama i službama i kada druge nadležne organizacije i službe sprovode aktivnosti samostalno. Kada su u mere i aktivnosti uključene druge organizacije i službe, određuju se zadaci, odgovorna lica, dinamika i načini međusobnog izveštavanja.

Kada govorimo o *evidenciji, dokumentaciji i izveštavanju o nasilju* u obrazovno-vaspitnim ustanovama, Pravilnikom o postupanju definisano je da odeljenski starešina, odnosno vaspitač beleži nasilje na prvom nivou; prati i procenjuje delotvornost preduzetih mera i aktivnosti; podnosi izveštaj timu za zaštitu u svojoj ustanovi, u skladu sa dinamikom predviđenom programom zaštite. O slučajevima koji zahtevaju uključivanje tima za zaštitu (drugi i treći nivo) dokumentaciju (službene beleške i svi drugi oblici evidentiranja podataka o licu, događaju, preduzetim radnjama i dr.) vodi, čuva i analizira za potrebe ustanove psiholog ili pedagog, a izuzetno, drugi član tima za zaštitu koga je odredio direktor. Tim podnosi izveštaj direktoru dva puta godišnje.

⁵⁴ Grupa za obrazovanje manjina, socijalnu inkluziju i zaštitu od nasilja i diskriminacije je organizaciona jedinica Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja u Sektoru za predškolsko i osnovno obrazovanje i vaspitanje. Zaposleni obavljaju poslove koji se odnose na: pružanje stručne podrške i savetovanja obrazovno – vaspitnih ustanova za primenu procedura u situacijama vršnjačkog nasilja koje su se desile u ustanovama obrazovanja i vaspitanja ili za vreme aktivnosti koje ustanova organizuje; savetovanje i pružanje stručne podrške ustanovama u skladu sa propisanim procedurama zaštite učenika od nasilja u ustanovama obrazovanja i vaspitanja; upućivanje ustanova na saradnju sa drugim institucijama; saradnja sa nadležnim školskim upravama; savetodavno – konsultativna pomoć u unapređivanju planiranja i organizacije preventivnih i interventnih aktivnosti u skladu sa procedurama zaštite učenika od nasilja; priprema standarda i indikatora zaštite učenika od nasilja za škole; praćenje razvoja i implementacije zakona, pravilnika i protokola, programa i projekata u prevenciji vršnjačkog nasilja i diskriminacije. Izvor: <http://www.mpn.gov.rs/o-ministarstvu/grupa-za-obrazovanje-manjina-socijalnu-inkluziju-i-zastitu-od-nasilja-i-diskriminacije/>. Takođe, pri svakoj školskoj upravi uspostavljeni su koordinatori za zaštitu od nasilja.

POSTUPANJE ZDRAVSTVENOG SISTEMA U ZAŠTITI DECE OD NASILJA

Zdravstveni radnici učestvuju u svim fazama procesa zaštite deteta zajedno sa ostalim službama, u skladu sa procedurama koje su propisane Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Specifične uloge koje imaju zdravstveni radnici u tom procesu definisane su Posebnim protokolom sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja⁵⁵. U Protokolu je detaljno opisan proces zaštite deteta u sistemu zdravstvene zaštite, jasno se definišu uloge i odgovornosti zdravstvenih radnika, kao i mehanizmi saradnje ustanova i institucija iz različitih sektora u prevenciji i zaštiti dece od zlostavljanja, uključujući ulogu stručnog tima i posebne radne grupe za zaštitu dece, kao i mere prevencije i procedure vezane za otkrivanje, registraciju i prijavljivanje zlostavljanja i zanemarivanja deteta. U okviru zdravstvenog sistema, na nacionalnom nivou, formirana je 2010. godine, shodno Posebnom protokolu, Posebna radna grupa za sprovođenje Posebnog protokola sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja⁵⁶, koju čine, pored predstavnika iz sistema zdravstva i predstavnici iz sistema socijalne zaštite, obrazovanja i vaspitanja, policije i dr.

Shodno Protokolu, u sistemu zdravstvene zaštite, proces zaštite deteta od zlostavljanja i zanemarivanja uključuje sledeće korake: prepoznavanje zlostavljanja i zanemarivanja; konsultaciju i procenu rizika od zlostavljanja i zanemarivanja; prijavljivanje zlostavljanja i zanemarivanja; dokumentovanje zlostavljanja i zanemarivanja. Pored navedenih intervencija, posebno obučeni zdravstveni radnici mogu da pružaju i specijalizovane usluge kao što su sudska veštačenja, psihoterapijski tretman žrtava i počini-laca zlostavljanja i drugo.

Kako bi se stručnjacima približili teorijski i praktični okvir za unapređenje kliničke prakse zdravstvenog sistema u domenu zaštite dece od svake vrste zlo-upotrebe u okviru zdravstvenog sistema, 2012. godine publikovan je Priručnik za primenu Posebnog protokola sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja.⁵⁶ Značajan doprinos Priručnika predstavljaju jasno definisani koraci u postupanju, posebno u slučajevima visokog rizika, iscrpno izložena organizacija rada stručnog tima u okviru ustanova i smernice za saradnju timova sa drugim službama u zajednici. Kroz precizno definisane procedure Priručnik doprinosi unapređenju delotvornosti ne samo zdravstvenog sistema već i intersektorske mreže u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

⁵⁵ Dostupan na: <http://www.batut.org.rs/download/novosti/Protokol%20zastite%20dece%20od%20zlostavljanja.pdf>

⁵⁶ Ova grupa sprovela je niz aktivnosti, koje obuhvataju obuke zdravstvenih radnika za primenu Posebnog protokola, izradu Priručnika za primenu posebnog protokola u zdravstvenom sistemu, formiranje modela centralne baze podataka o slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja dece i dr. Radna grupa je izradila nacrt nove verzije Posebnog protokola koji je u fazi razmatranja i usvajanja od strane resornog ministarstva.

⁵⁷ Dostupan na: <http://www.imh.org.rs/wp-content/uploads/2012/05/prirucnik-za-primenu-posebnog-protokola.pdf>

Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite je pravno obavezujući dokument za sve zdravstvene radnike i saradnike na svim nivoima zdravstvene zaštite. Prema Protokolu, svaki lekar je dužan da zbrine i prijavi sumnju na zlostavljanje i zanemarivanje stručnom timu zdravstvene ustanove, svaka zdravstvena ustanova je dužna da u svom sastavu formira stručni tim za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

Otkrivanje predstavlja prvi korak u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, a zdravstveni radnici su u privilegovanoj poziciji da uoče znake i simptome koji bude sumnju da je dete izloženo riziku ili da je žrtva nasilja. Zdravstveni radnici koji ostvaruju blizak kontakt sa detetom i porodicom mogu biti „osoba od poverenja” koju je dete ili neka druga osoba odabrala da bi joj saopštila svoje strahove, tajne ili sumnje o nasilju. Osoba od poverenja je ključna osoba u fazi otkrivanja i zato je vrlo značajno da ona bude osetljiva na indikatore i potrebe deteta, da ume da pruži detetu kontinuiranu podršku, sigurnost i ohrabrenje, a da se istovremeno aktivno angažuje u pokretanju procesa zaštite deteta, tj. u prijavljivanju sumnje nadležnim službama, odnosno centru za socijalni rad, a po potrebi i policiji i javnom tužilaštvu.

Dete žrtva nasilja, uključujući i nasilje počinjeno u digitalnom okruženju, koje nakon razotkrivanja zlostavljanja najčešće biva suočeno sa nerazumevanjem ili osudom porodice, pretnjama zlostavljača, sa

neprijatnostima sudskog istražnog postupka, može naći olakšanje i utehu, ohrabrenje u redovnom kontaktu sa zdravstvenim radnikom u koga ima poverenja i sa kojim je već ostvarilo dobar kontakt u kriznoj situaciji. Zdravstveni radnik može imati i vrlo značajnu terapijsku ulogu u procesu psihološkog oporavka deteta i prekidanju ciklusa nasilja. Zbog toga je važno da se ostvari dobar početni kontakt u kriznoj situaciji, sa detetom i porodicom i da se ne prekida nego da se održava.⁵⁸

POSTUPANJE POLICIJE U ZAŠTITI DECE OD NASILJA

Zadatak policije u procesu zaštite dece od svih oblika nasilja je da pruži bezbednosnu zaštitu života i telesnog integriteta maloletnom licu koje može biti stvarna ili potencijalna žrtva bilo kog vida nasilja ili nemarnog postupanja, kao i da u svakom konkretnom slučaju utvrdi da li postoje elementi krivičnog dela ili prekršaja po kojima je nadležna da postupa. U slučaju postojanja osnovane sumnje da je izvršeno krivično delo na štetu maloletnog lica za koje se goni po službenoj dužnosti, policija je dužna, shodno odredbama Zakona o policiji,⁵⁹ da preduzme potrebne mere da se pronađe učinilac krivičnog dela zlostavljanja i zanemarivanja, otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, prikupe sva obaveštenja koja mogu biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka.

⁵⁸ Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja. Primena Opšteg protokola. (2011). Centar za prava deteta.

⁵⁹ “Službeni glasnik RS”, br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018

Ove radnje po pravilu prethode krivičnom postupku i, nakon njihovog sprovođenja u slučaju postojanja osnovane sumnje da je izvršeno krivično delo zlostavljanja i zanemarivanja maloletnog lica, policija je dužna da podnese krivičnu prijavu nadležnom javnom tužiocu. Policijski službenik, u skladu sa odredbama Pravilnika o policijskim ovlašćenjima, jedini ima i ovlašćenje da osumnjičenog liši slobode⁶⁰ i da ga izuzetno zadrži ukoliko je punoletan, najduže do 48 časova.⁶¹

Svi slučajevi nasilja u kojima su maloletna lica potencijalne ili stvarne žrtve imaju prioritet u radu. Policijska intervencija je brza i efikasna, obezbeđena je 24 - časovna dostupnost obučениh policajaca, kao i jednako postupanje u pogledu zaštite ličnosti maloletne žrtve i načina obavljanja razgovora sa njom.

U toku prekrivičnog postupka, kao i prilikom preventivnog delovanja u cilju fizičkog sprečavanja nasilja prema maloletnim licima, policijski službenici su spremni da razmene informacije, odnosno da sarađuju sa centrom za socijalni rad, kao i sa svim drugim ovlašćenim službama, odnosno udruženjima građana, radi što adekvatnije zaštite maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja. Posebna saradnja policije i centra za socijalni rad neophodna je u

slučajevima kada je život deteta ugrožen ili mu preti neposredna opasnost od ozbiljnog oštećenja zdravlja. U takvim slučajevima govori se o potrebi neodložne intervencije. Neodložna intervencija može biti neophodna već prilikom prve prijave zlostavljanja i zanemarivanja, ili u bilo kojoj fazi rada sa detetom i porodicom, kada centar za socijalni rad dođe do saznanja o neposrednoj opasnosti po život i zdravlje deteta.

Obavezna specijalizacija predstavlja jedan od osnovnih temelja rada policijskih službenika u ovoj oblasti. Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica propisano je da u istrazi krivičnih dela na štetu maloletnih lica moraju učestvovati specijalizovani službenici organa unutrašnjih poslova koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, kada se pojedine radnje poveravaju ovim organima.⁶² Uputstvom o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima⁶³, koje se primenjuje od maja 2006. godine, još je jasnije precizirana obavezna specijalizacija u smislu da sa maloletnim licima postupaju ovlašćeni policijski službenici koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta, prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, dok se

⁶⁰ "Službeni glasnik RS", br. 41/2019

⁶¹ Policijska može neko lice lišiti slobode ako postoji ma koji razlog definisan odredbama Zakonika o krivičnom postupku za određivanje pritvora, ali je dužna da takvo lice, bez odlaganja, sprovede nadležnom istražnom sudiji koji će mu, ako za to postoje zakonom propisani uslovi, odrediti pritvor.

⁶² Član 151. stav 3. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

⁶³ Dostupno na:

http://www.mup.rs/wps/portal/sr/dokumenti/Regulativa/propisi!/ut/p/z0/fy69DolwFIWfxYHRtNYEdCQmYlhMSoj3laVWvFLbUgvK21sTZ7fzly-HAK-kJaD5hxx0azVXwZ4ibFduy_Tqnh7xKMpqWSZEdTwmrNjEpCPwfBALehwFSAj0L9-e1HZsFYpGzA5VEBG1RkiveUQvph8fUnuMqJPdQMKP-KcTWGYtP_MKYK3dlR8Byf1uivpqA-7W2h3Z-pYsPmdjQtw!!/

Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja⁶⁴, iz 2006, revidiranim 2012. godine, jasno se precizira proces zaštite, odnosno procedure postupanja specijalizovanih policijskih službenika prema maloletnim licima kao učiniocima, oševicima ili oštećenima krivičnim delima i prekršajima. Posebni protokol je namenjen svim organizacionim jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova. Takođe, Posebni protokol pruža okvir za dobru praksu i vodi ka unapređenju standarda zaštite prava maloletnih lica uvažavajući međunarodne norme i standarde. U cilju osiguranja bezbednosti maloletnog lica, policija je dužna da preduzme neodložnu intervenciju u svim situacijama kada se utvrdi da su život i zdravlje maloletnog lica neposredno ugroženi ili ukoliko postoji razuman povod da se veruje da će nepreduzimanjem hitnih mera zaštite, život ili zdravlje maloletnog lica biti neposredno ozbiljno ugroženi.

Novim Posebnim protokolom iz 2012. godine unapređene su policijske procedure u procesu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Posebna pažnja posvećena je zaštiti ličnosti maloletnog lica žrtve i načinu obavljanja razgovora sa njim. Prema maloletnim licima, stvarnim ili potencijalnim žrtvama zlostavljanja i zanemarivanja, u svim policijskim upravama i stanicama u Republici Srbiji, postupaju policijski službenici sa sertifikatima.

Protokol definiše da ovlašćena službena lica do saznanja o krivičnom delu ili prekršaju izvršenom na štetu maloletnog lica, mogu doći na načine koje je moguće klasifikovati u tri osnovne grupe⁶⁵: *neposredno* (ličnim dolaskom, pod čime se podrazumeva prijavljivanje događaja dežurnoj službi, od strane oštećenog maloletnog lica ili njegovog roditelja, usvojica ili staraoca, oševica ili učinioca krivičnog dela ili prekršaja), *posredno* (pod čime se podrazumeva prijavljivanje događaja telefonom ili pisanim aktom (ličnom dostavom, poštom ili putem e-mail), od strane oštećenog maloletnog lica ili njegovog roditelja, usvojitelja ili startelja, oševica, učinioca krivičnog dela ili prekršaja, ili drugog fizičkog ili pravnog lica koje ima saznanje da je izvršeno krivično delo ili prekršaj) i *samoinicijativnim angažovanjem policije* (pod čime se podrazumevaju aktivnosti ovlašćenih službenih lica na prikupljanju obaveštenja o pripremama i izvršenju krivičnih dela ili prekršaja u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o prekršajima i drugim zakonskim i podzakonskim aktima koji regulišu ovu oblast. U slučaju nedostupnosti učinioca krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti, ovlašćena službena lica će započeti odgovarajuće radnje potražne delatnosti, u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o policiji.

⁶⁴, ⁶⁵ Dostupan na: http://arhiva.mup.gov.rs/cms_cir/decaipolicija.nsf/Posebni%20protokol%20o%20postupanju%20policijskih%20slu%C5%BEbenika%20u%20za%C5%A1titi%20maloletnih%20lica%20od%20zlostavljanja%20i%20zanemarivanja.pdf

ULOGA PRAVOSUDNIH ORGANA U ZAŠTITI DECE OD NASILJA

Ministarstvo pravde donelo je 2009. godine, Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, kojim su definisane efikasne procedure u postupanju pravosudnih organa kako bi se dodatno unapredila saradnja sa drugim nosiocima javne vlasti u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja. Ovaj Protokol ima za cilj unapređenje prakse zaštite dece i maloletnika i dalje unapređenje zaštite prava maloletnih lica, uz uvažavanje međunarodnih normi i standarda. Iako donet pre 10 godina, još uvek je aktuelan, jer se oslanja na odredbe važećeg Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, donet 2005. godine⁶⁶.

Procedure i pravni standardi postupanja pravosudnih organa jasno se sagledavaju kroz odredbe pomenutog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

Odredbama ovog zakona propisana je obavezna specijalizacija iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica svih postupajućih organa – predsedavajućih i istražnih sudija, javnih tužilaca, advokata, policijskih službenika.⁶⁷ Zakon takođe, nalaže da kada vode postupak za krivična dela učinjena na štetu maloletnih lica, javni tužilac, istražni sudija i sudije u veću će se odnositi prema oštećenom vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj. Saslušanje maloletnih lica obaviće se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica. Saslušanje se može sprovesti najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. U slučaju da se maloletno lice sasluša više od dva puta, sudija je dužan da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja maloletnog lica.^{68, 69} Propisana je i zabrana suočavanja maloletnog lica koje se sasluša kao svedok i okrivljenog, ako je maloletno lice usled prirode krivičnog dela, posledica ili drugih okolnosti, posebno osetljivo, odnosno ako se nalazi u posebno teškom duševnom stanju⁷⁰ kao i hitnost postupka, pa su svi organi

⁶⁶ Radi unapređenja položaja krivičnopravne zaštite maloletnih lica izrađen je Predlog Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

⁶⁷ Član 150. i 151. Zakona. O sticanju posebnih znanja i stručnom usavršavanju sudija i tužilaca koji rade u oblasti prava deteta, prestupništva maloletnika i krivičnopravne zaštite maloletnih lica stara se Pravosudni centar, u saradnji sa relevantnim ministarstvima, nadležnim za pravosuđe, socijalnu politiku, unutrašnje poslove i Advokatskom komorom Republike Srbije. O obavljenim proverama znanja i stručnom usavršavanju Pravosudni centar izdaje sertifikate.

⁶⁸ Član 152. Zakona.

⁶⁹ Isti član definiše da, s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica, ako oceni da je to potrebno, sudija će narediti da se maloletno lice sasluša upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a saslušanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka, u prostoriji u kojoj se svedok nalazi, tako da mu stranke i lica koja na to imaju pravo, pitanja postavljaju posredstvom sudije, psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica. Maloletna lica, kao svedoci-oštećeni, mogu se saslušati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno ovlašćenoj ustanovi-organizaciji, stručno osposobljenoj za ispitivanje maloletnih lica.

⁷⁰ Član 153. Zakona

koji učestvuju u postupku dužni da postupaju najhitnije moguće kako bi se postupak što pre završio.⁷¹

Zakonik o krivičnom postupku takođe sadrži niz odredbi čiji je cilj zaštita prava i interesa maloletnih lica u postupku, kao što su mogućnost izricanja mera bezbednosti, pravila za saslušanje posebno osetljivih svedoka, kao i mere posebne zaštite zaštićenog svedoka. Status posebno osetljivog svedoka može se odrediti svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja posebno osetljiv, i u tom smislu ovim zakonom je predviđena mogućnost određivanja statusa posebno osetljivog svedoka maloletnom oštećenom licu.

Radi detaljnih dodatnih smernica vršiocima pravosudnih funkcija i drugim zainteresovanim akterima zaštite dece od digitalnog nasilja preporučuje se primena Vodiča za sudije i tužioce na temu visokotehnološkog kriminala i zaštite maloletnih lica u Republici Srbiji⁷². Ovaj dokument namenjen je tužiocima i sudijama polaznicima Osnovnog programa obuke Pravosudne akademije u Republici Srbiji i u tom smislu prati Kurikulum, razvijen i usvojen na Programskom odboru ove institucije, koja je ovlašćena za realizaciju specijalizovanih programa obuke za sudije i tužioce nosioce sertifikata za rad sa maloletnicima kao učiniocima krivičnih dela, odnosno maloletnim licima oštećenim, tj. žrtvama krivičnih dela.

U ovom dokumentu mogu se naći veoma korisne smernice za policijske službenike vezano za obezbeđivanje i pretresanje mesta izvršenja krivičnog dela iz oblasti visokotehnološkog kriminaliteta.

⁷¹ Član 157. Zakona

⁷² Stamenković, B., Živanović, S., Paunović, B., Stefanović, I. (2017). Vodic za sudije i tužioce na temu visokotehnološkog kriminala i zaštite maloletnih lica u Republici Srbiji. Save the Children. Dostupan na sajtu Pravosudne akademije <https://www.pars.rs/images/biblioteka/visokotehnoloski-kriminal/vodic-za-sudije-i-tuzioce-na-temu-visokotehnoloskog-kriminala-i-zastite-maloletnih-lica-u-RS.pdf>

⁷³ Čl. 6. Uredbe o bezbednosti i zaštiti dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija.

NACIONALNI KONTAKT CENTAR ZA BEZBEDNOST DECE NA INTERNETU

U sistemu zaštite dece od digitalnog nasilja počinjenog putem informaciono-komunikacionih tehnologija svoje značajno mesto zauzima i relativno nov mehanizam – mogućnost da se ovaj vid nasilja prijavi pozivom na telefonski broj ili online prijavom. Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija osnovalo je 2017. godine Nacionalni kontakt centar za bezbednost dece na internetu – koji, kao jedinstveno mesto za pružanje saveta i prijem prijava u vezi bezbednosti dece na internetu, omogućava prijem prijava štetnog, neprimerenog i nelegalnog sadržaja i ponašanja na internetu, odnosno prijavljivanje ugroženosti prava i interesa dece, telefonskim putem pozivanjem na broj 19833 i putem elektronskog obrasca na web sajtu.

Na osnovu prijave, Ministarstvo preduzima sledeće aktivnosti⁷³:

1. dostavlja obaveštenje o podnetoj prijavi administratoru internet sajta u slučaju da navodi iz prijave upućuju na neprimeren ili štetan sadržaj;
2. prosleđuje prijavu, ukoliko navodi iz prijave upućuju na postojanje krivičnog dela, nadležnom javnom tužilaštvu, a informaciju o podnetoj prijavi ministarstvu nadležnom za unutrašnje poslove (Službi za visokotehnološki kriminal), sa ciljem informisanja i u svrhu borbe protiv visokotehnološkog kriminala;
3. prosleđuje prijavu nadležnom centru za socijalni rad u slučaju da navodi iz prijave upućuju na povredu prava, zdravstvenog statusa, dobiti i/ili opšteg integriteta deteta, kao i obaveštenje nadležnom domu zdravlja o podnetoj prijavi u slučaju da navodi iz prijave upućuju na rizik stvaranja zavisnosti od korišćenja interneta;
4. prosleđuje prijavu inspekciji za informacionu bezbednost u slučaju da navodi iz prijave upućuju na narušavanje bezbednosti ili neodgovarajuće postupanje operatora IKT sistema od posebnog značaja.

Ministarstvo takođe obaveštava podnosioca prijave o preduzetim aktivnostima vezano za prijem prijave.

⁷³ Čl. 6. Uredbe o bezbednosti i zaštiti dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija.

Nakon prijema prijave, centri za socijalni rad, u okviru svoje nadležnosti, vrše procenu stavova lica koja se staraju o detetu, utvrđuju stepen uticaja nelegalnih sadržaja informaciono-komunikacionih tehnologija na dete, i pružaju pomoć u skladu sa zakonom i svojim ovlašćenjima, a nakon što primi prijavu, nadležni dom zdravlja utvrđuje, ukoliko postoji prethodna saglasnost pacijenta, odnosno njegovog zakonskog zastupnika ili staratelja, da li postoji rizik stvaranja zavisnosti ili je stvorena zavisnost od korišćenja interneta i pruža pomoć u skladu sa zakonom. Zaposleni u centrima za socijalni rad i domovima zdravlja upoznaju se sa rizicima i štetnim posledicama koji mogu da nastanu za decu upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija i obučavaju se o načinima pružanja pomoći deci u slučaju nastanka štetnih posledica⁷⁴.

⁷⁴ Čl. 7. Uredbe o bezbednosti i zaštiti dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija.

POSTUPANJE U SLUČAJU PRIJAVE NACIONALNOM KONTAKT CENTRU ZA BEZBEDNOST DECE NA INTERNETU

Prijem prijava u vezi ugroženosti prava i interesa dece

U situacijama kada se prijava⁷⁵ o zabrinutosti za bezbednost deteta podnese Nacionalnom kontakt centru za bezbednost dece na internetu, prosleđuje se nadležnim institucijama na dalje postupanje. Procedure postupanja sistema socijalne zaštite, obrazovno-vaspitnih ustanova, zdravstvenih službi, policije i pravosudnih organa opisane su u prethodnim odeljcima ovog dokumenta.

U skladu sa obavezama utvrđenim Uredbom o bezbednosti i zaštiti dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija, službe i organi koji su primili prijavu dužni su da dostave podatke o svom postupanju Nacionalnom kontakt centru - da li je postupljeno po primljenoj prijavi o ugroženosti deteta i u kojoj je fazi postupak, ili je utvrđeno da nema osnova za postupanje ili su prijavu prosledili

drugoj instituciji i kojoj. Ukoliko je u toku postupka za zaštitu deteta došlo do nesaradnje ili do zastoja u međusobnoj saradnji nadležnih službi, o toj okolnosti je, takođe, neophodno obavestiti kontakt centar.

Nacionalni kontakt centar obaveštava podnosioca o preduzetim aktivnostima vezano za prijavu.

Prijem prijava štetnog, neprimerenog i nelegalnog sadržaja

Kada se u Nacionalnom kontakt centru prilikom obrade prijave utvrdi da ona upućuje na postojanje štetnog, neprimerenog ili nelegalnog sadržaja, bez odlaganja, dostavlja se obaveštenje administratoru internet sajta ili organima nadležnim za visokotehnološki kriminal, u zavisnosti od vrste sadržaja.

Kada navodi iz prijave upućuju na postojanje krivičnog dela, prijava se prosleđuje Odeljenju za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Višeg javnog tužilaštva u Beogradu koje je nadležno za teritoriju cele Republike Srbije, a informaciju o podnetoj prijavi Službi za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Ministarstva unutrašnjih poslova. Ukoliko utvrdi postojanje krivičnog dela, posebni tužilac će svakako zatražiti uključivanje Službe.

⁷⁵ Prijava u vezi bezbednosti dece na internetu ili štetnog, neprimerenog ili nelegalnog sadržaja se može podneti usmeno, pozivanjem besplatnog telefonskog broja 19833 ili putem elektronskog obrasca na websajtu <http://www.pametnoibezbedno.gov.rs/rs-lat/prijava-nelegalnog-sadrzaja>. Detaljnije u Operativnom priručniku za centre za bezbednost dece na internetu. (2019). Save the Children in North West Balkans. Dostupno na: <https://www.pars.rs/images/biblioteka/visokotehnoloski-kriminal/Operativni-prirucik-za-centre-za-bezbednost-dece-na-internetu.pdf> i

Rešavanje problema nezakonitog sadržaja na internetu zahteva multisektorski pristup i na nacionalnom i međunarodnom nivou. Ukoliko se sajt na kome se nalazi neprimeren ili štetan sadržaj nalazi u inostranstvu, Nacionalni kontakt centar obaveštenje o tome upućuje međunarodnoj asocijaciji INHOPE preko njihovog sajta, kako bi se na bezbedan i precizan način, gotovo u realnom vremenu, ubrzalo uklanjanje tih sadržaja sa interneta, kao i pružanje informacija Interpolu o prijavljenom ilegalnom materijalu.⁷⁶

Kada navodi iz prijave upućuju na narušavanje bezbednosti ili neodgovarajuće postupanje operatora informaciono-komunikacionog sistema od posebnog značaja⁷⁷, prijava se prosleđuje inspekciji za informacionu bezbednost⁷⁸.

Važno je istaći da je prilikom prijema prijave o štetnom, neprimerenom i nelegalnom sadržaju veoma značajno prikupiti što više podataka i informisati podnosioca prijave o načinima čuvanja istih jer mogu služiti kao dokaz za potrebe istrage i u postupcima koji će se voditi nadležni organi.

Nacionalni kontakt centar obaveštava podnosioca o preduzetim aktivnostima vezano za prijavu.

⁷⁶ Međunarodno udruženje internet hotline servisa INHOPE1 (The International Association of Internet Hotlines - INHOPE) je aktivna i zajednička globalna mreža linija za prijavljivanje, koja se bavi štetnim i nezakonitim sadržajima na internetu i posvećena je iskorenjivanju seksualnog zlostavljanja dece na internetu. Detaljnije o INHOPE u Operativnom priručniku za centre za bezbednost dece na internetu, Save the Children in North West Balkans, dostupnom na <https://www.pars.rs/images/biblioteka/visokotehnoloski-kriminal/Operativni-prirucik-za-centre-za-bezbednost-dece-na-internetu.pdf>

⁷⁷ Više u Uredbi o bližem sadržaju akta o bezbednosti informaciono-komunikacionih sistema od posebnog značaja, načinu provere i sadržaju izveštaja o proveri bezbednosti informaciono-komunikacionih sistema od posebnog značaja. Dostupno na: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2016/94/1/reg>

⁷⁸ Inspekcija za informacionu bezbednost uspostavljena je u okviru Odseka za informacionu bezbednost i elektronsko poslovanje u Sektoru za informaciono društvo i informacionu bezbednost Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija. Izvor: <http://mtt.gov.rs/sektori/sektor-za-informaciono-drustvo/?script=lat>

ZAKLJUČAK

Iako je digitalna tehnologija olakšala povezivanje dece sa svetom oko njih, ona takođe predstavlja značajne rizike za bezbednost dece, njihovu privatnost i dobrobit, što povećava rizik od pretnji i štete sa kojom se mnoga deca već suočavaju u svetu van interneta i što ranjivu decu čini još ranjivijom.

Nasilje nad decom ostavlja niz dugoročnih negativnih posledica koje mogu uticati na čitav njihov život. Digitalno nasilje često je skriveno, nedovoljno prepoznato, a ovaj dokument je razvijen kako bi doprineo da ono postane vidljivije, dajući stručnjacima i kreatorima politika sažet i pregledan dodatni resurs u radu na zaštiti dece od digitalnog nasilja.

Ne postoji manjak procedura i politika u zaštiti dece - ono što nedostaje jesu dosledna i strukturisana koordinacija i predanost u rešavanju zajedničkih izazova međusektorske saradnje, pri čemu interesi dece treba da budu u prvom planu, a okruženje podsticajno za rad sa decom. Naravno, kada primenjujemo pristupe centrirane na dete u zaštiti od digitalnog nasilja, nezaobilazno je da je zadatak donosilaca odluka mora da bude stavljanje deteta u centar digitalnih politika. Takođe, potrebno je i unapređenje kapaciteta službi za adekvatniju ulogu u prevenciji i zaštiti dece od digitalnog nasilja, uz prethodnu bolju informisanost i podizanje kompetencija profesionalaca o tom fenomenu.

Na nama je odgovornost da stvorimo sigurnije i pravednije društvo za decu i uspostavljamo ili unapređujemo već uspostavljene bezbedne i pristupačne mehanizme gde deca, ohrabrena i osnažena, mogu da prijave digitalno nasilje i dobiju neposrednu, brzu, efikasnu i celovitu profesionalnu zaštitu, podršku i oporavak.

Save the Children za severozapadni Balkan - Terenska kancelarija u Srbiji
Simina 18, Beograd, Srbija
www.nwb.savethechildren.net